

Baqara surasi, Madaniy 286 oyatdan iborat

Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf tarjimasi

1. Alif Lom Mim. (Qur'oni Karimning yigirma to'qqiz surasi harflar bilan boshlangan. Bu harflarga turlicha nomlar berilgan: ba'zilar "Huriful muqataot" kesik harflar desalar, boshqalar "Huriful hijoi" alifbo hariflari deydilar, uchinchilari esa, "Favotuhus suar" suralarni ochuvchilar deydilar. Bu harflarga turlicha nom berilganidek, ular ila boshlanishidan ko'zlangan murod haqida ham har xil fikrlar aytilgan. Bu haqda maxsus bahslar ham bor. Ba'zi ulamolar bu harflarning sirini Allohga havola etadilar, boshqalari: "Bu Alloh bilan Payg'ambar alayhissalom o'rtalaridagi sir", deydilar. Boshqa birlari esa, ularga o'zlaricha ma'no yo'yganlar. Ixtilofning asosiy sababi-ular haqida na Payg'ambar alayhissalomning o'zlaridan va na sahobai kiromlardan birorta ham rivoyat yo'qligidir.)
2. Bu kitobda shak-shubha yo'q, u taqvodorlarga hidoyatdir. (Ya'ni, Qur'oni Karim shunday kitobki, uning haqligiga hech shak-shubha yo'q. Unda hamma narsa ochiq-oydin, aniq-ravshandir. Qur'oni Karimning bir sifati "taqvodorlarga hidoyatdir". Hidoyat-maqсадga erishtirguvchi lutf bilan yo'l ko'rsatishdir. Taqvodorlar esa, uqubatga eltguvchi narsalardan saqlanadigan shaxslardir. Demak, Qur'oni Karim hidoyatidan bahramand bo'lish uchun taqvodor bo'lish kerak ekan. Taqvosiz qalbgа Qur'oni Karim hidoyat solmaydi. Kimki Qur'oni Karimdan hidoyat olibdimi, demak unda taqvo bor

ekan.)

3. Ular G'aybga iymon keltirurlar, namoz o'qirlar va Biz ularga bergan rizqdan nafaqa qilurlar. (Ushbu oyatda Qur'on hidoyatidan bahramand bo'la oladigan taqvodorlarning sifatlaridan uchta sanalgan: Birinchisi-"g'aybga iymon keltirurlar". Abul Oliya g'aybga iymon keltirishning tafsirida: "Allohga, Uning farishtalariga, kitoblariga, Payg'ambarlariga, qiyomat kuniga, jannatiga, do'zaxiga, muloqotiga, o'limdan keyingi hayotga va qayta tirilishga ishonishdir", degan ekanlar. Ikkinchisi-"namoz o'qirlar". Ya'ni, Allohga ibodat qiladilar. Bandaga qul bo'lishdan ozod bo'lib, bandalarning Parvardigoriga qul bo'ladilar. Namoz orqali banda Alloh taolaga bog'lanadi. Hayotida yerga qapishib yurishdan yuqori narsani topadi. Shuningdek, boshqa ulkan yaxshiliklarga erishadi. Uchinchisi-"Biz ularga bergan rizqdan nafaqa qilurlar". Mo'min-musulmonning, taqvodor odamning e'tiqodi bo'yicha, uning qo'lidagi mol-dunyo Alloh bergan rizq, o'zi yaratgan narsa emas. Shuning uchun ham taqvodor inson Alloh bergan rizqdan o'zining zaifhol, muhtoj birodarlariga sadaqa qiladi. "Sadaqa" so'zini tasdiq ma'nosi bor, mol-dunyasini sarflab sadaqa qilishda e'tiqoddagi ma'noning, ya'ni, yaxshilik qilish ma'nosining tasdig'i bor. "Nafaqa" o'zi umumiy so'z bo'lib, zakot, xayr-ehson, sadaqa kabi ma'nolarni anglatadi.);

4. Va ular senga va sendan oldin nozil qilingan narsaga iymon keltirurlar va oxiratga aniq ishonurlar. (Demak, taqvodorlarga oid navbatdagi to'rtinchi sifat-Muhammad alayhissalomga nozil qilingan Qur'oni Karimga va u kishidan oldin tushirilgan samoviy

kitoblarga iymon keltirish. Bu narsa, Islom ummatining buyuk sifatlaridan biri bo'lib, boshqa hech bir ummatda yo'qdir. Chunki Islom ummatidan boshqa hech bir ummat Allohdan nozil bo'lgan barcha kitoblarga birdek iymon keltirmagan. Islom ummati Alloh tushirgan barcha kitoblarga birdek iymon keltiradi.)

5. Ana o'shalar Robbilaridan bo'lgan hidoyatidadirlar va ana o'shalar, o'shalargina najot topguvchilardir. (Kim najot topishni istasa, o'zida taqvorlik sifatlarini mujassam qilishga urinsin.)

6. Albatta, kufr keltirganlarga qo'rqitasanmi-qo'rqitmaysanmi-baribir, iymon keltirmaydilar.

7. Alloh ularning qalblari va quloqlarini muhrlab qo'ygan va ko'zlarida parda bor. Va ularga ulkan azob bordir.

8. Va Odamlardan, Allohga va oxirat kuniga iymon keltirdik, deydiganlari bor. Holbuki, ular mo'min emaslar.

9. Ular Allohni va iymon keltirganlarni aldamoqchi bo'ladilar. Va holbuki, sezmasdan o'zlarini aldaydilar.

10. Ularning qalblarida kasal bor. Alloh kasallarini ziyoda qildi. Va ularga yolg'on gapirganlari uchun alamli azob bor.

11. Va agar ularga, yer yuzida fasod qilmang, deyilsa, biz faqat isloh qiluvchilarmiz, deydilar.

12. Ogoh bo'ling, ular, faqat ular fasodchilardir, lekin sezmaydilar.

13. Va agar ularga, odamlar iymon keltirganidek, iymon keltiringlar, deyilsa, "Esipastlar iymon keltirganidek iymon keltiramizmi?" deyishadi. Ogoh bo'ling, ular, faqat ular esipastlardir va lekin o'zlari bilmaydilar.

14. Ular iymon keltirganlarni uchratsalar, iymon keltirdik, deydilar, shaytonlari bilan holi qolganda esa, biz sizlar bilanmiz, faqat istehzo qilyapmiz xolos, deydilar.

15. Alloh ularni istehzo qiladi va tug'yonlarida dovdirashlariga qo'yib beradi.

16. Ana o'shalar, hidoyatga zalolatni sotib olganlardir. Va tijoratlari foyda keltirmadi hamda hidoyat topganlardan bo'lmadilar. (Ushbu oyatda Alloh taolo munofiqlar hidoyatni qo'yib zalolat-adashish yo'lini ixtiyor qilganliklarini ilohiy ta'birlar bilan bayon qilmoqda. Agar ular xohlasalar, hidoyat qo'llariga tekkan edi, undan foydalanib yursalar bo'lar edi. Payg'ambar alayhissalom boshqalar qatori ularni ham da'vat qilgan edilar. Ammo ular hidoyatni boy berib, zalolatni tanladilar. Ya'ni, hidoyatga zalolatni sotib oldilar. Ammo ularning bu tijorat-savdolari foyda keltirmadi. Shu bilan birga, ular hidoyatda-to'g'ri yo'lda yuruvchilardan bo'lmadilar. Imom Buxoriy Abu Hurayra roziyallohu anhudan rivoyat qilgan hadisda Payg'ambarimiz alayhissalom:

"Munofiqlarning belgisi uchdir: gapirsa yolg'on gapiradi, va'da bersa, so'zida turmaydi va omonatga xiyonat qiladi", deganlar. Shuningdek, Imom Buxoriy Ibn Amr roziyallohu anhudan rivoyat qilgan hadisda: "To'rt narsa bor, kimda ular bo'lsa, to'liq munofiq bo'ladi. Kimda ulardan bir xislat bo'lsa, uni tashlaguncha, nifoqning xislatlaridan biri u kishida turadi. Omonatga xiyonat qiladi, yolg'on gapiradi, ahd qilsa, aldaydi va tortishsa,

fojirlik qiladi", deyilgan.)

17. Ular misoli yoqqan o'ti endi atrofini yoritganida Alloh nurlarini ketkazib, qorong'u zulmatlarda qoldirgan kishilarga o'xshaydilar. Ular ko'rmaydilar. (Haqiqatda ham, munofiqlar kofirlarning ziddi o'laroq, avval boshdan Islom da'vatini eshitdilar. Islom-iymon kalimalarini nutq qildilar, hatto yaxshigina quloq osdilar, iymon keltirdik, dedilar, ibodat ham qildilar. Keyin esa, hammasini tashlab, inkor qilib, kufr, nifoq, shak-shubha zulmatlarida qolib ketdilar.)

18. Ular kar, soqov, ko'rdirlar. Bas, ular qaytmaslar.

19. Yoki xuddi osmondan yomg'ir yog'ib, qorong'u bosib, momaqaldiraq va chaqmoq chaqqanda, yashindan qochib, panjalarini quloqlariga tiqib, o'limdan ehtiyot bo'layotgan odamga o'xsharlar. Va Alloh kofirlarni o'rab oluvchidir.

20. Chaqmoq ularning ko'zini olib qo'yay deydi. Yorigan paytda yurishadi, qorong'i bo'lsa, to'xtashadi. Agar Alloh xohlasa, ularning ko'zu quloqlarini ketkizadi. Albatta, Alloh har bir narsaga qodirdir. (Alloh taolo ushbu ikki oyatda munofiqlarning hayratlari, ikkilanishlari va umumiy ruhiy holatlarini momaqaldiraq bo'lib chaqmoq chaqib, osmonni zulmat bosib, qattiq yomg'ir yoqqanda ko'chada qolgan bechora odamga o'xshatadi. U qo'rqqanidan dahshatga tushib, yashindan qutulmoqchi bo'ladi, panjalarini quloqlariga tiqib, shu meni o'limdan saqlaydi, deb turadi. Ular kufr va nifoq zulmatidadirlar; chaqmoq chaqqan paytdagi yorug'dan foydalanib bir-ikki qadam bosa oladilar, chaqmoqdan keyin yana qorong'uda turib qoladilar.)

21. Ey odamlar, sizlarni va sizdan oldingilarni yaratgan Robbingizga ibodat qiling. Shoyadki taqvodor bo'lsangiz. (Ushbu oyatda umumbasharga qarata nido etilmoqdaki, sizlarni yaratgan tarbiyakunandalariningiz ulug' Allohga ibodat qilinglar! Sizlarni yaratishda U yagona bo'lgan, endi yolg'iz O'ziga ibodat qilishingizga haqlidir. Ibodatdan maqsad-shoyadki taqvodor bo'lsalaringiz.)
22. U sizlarga yerni to'shab, osmonni bino qilgan va osmondan suv tushirib, u bilan sizlarga mevalarni rizq qilib chiqargan zotdir. Bilib turib Allohga boshqalarni tenglashtirmang.
23. Va agar bandamizga tushirilgan narsamizga shakingiz bo'lsa, unga o'xshash bir sura keltiring va rost so'zlovchilardan bo'lsangiz, Allohdan o'zga guvohlaringizni chaqiring.
24. Bas, agar qila olmasanglar, hech qachon qila olmaysizlar ham, yoqilg'isi odamlar va tosh bo'lgan, kofirlar uchun tayyorlangan o'tdan qo'rqinglar. (Alloh subhonahu va taoloning, "hech qachon qila olmaysizlar ham", deyishi ulkan mo'jizadir. Bu yerda Qur'on suralaridan bittasiga o'xshash surani hech qachon keltira olmasligi ta'kidlab aytilmoqda.)
25. Iymon keltirgan va solih amallar qilganlarga, ular uchun ostidan anhorlar oqib turgan jannatlar borligining bashoratini ber. Qachonki ularning mevasidan bahramand bo'lsalar, bundan avval ham rizqlangan edik, deyishadi. Ularga o'xshash narsalar berilgandir. Ularga bu yerda pokiza juftlar bor va ular u yerda abadiy qolurlar. (Ushbu oyati karimada Alloh subhonahu va taolo Payg'ambari Muhammad alayhissalomga xitob qilib, iymon

keltirgan va solih amal qilganlarga bashorat-suyunchilik xabar berishni buyurmoqda. Demak, daraxtlari ostidan anhorlar oqib turuvchi jannatga kirish uchun iymon keltirish, ya'ni, Allohga, Payg'ambarga, Qur'onga va iymon lozim bo'lgan boshqa narsalarga iymon keltirish hamda amali solihlarni, ya'ni, Qur'on va sunnatda yaxshi deb ta'riflangan ishlarni qilish zarurdir.)

26. Albatta, Alloh chivin yoki undan ustunroq narsani misol keltirishdan uyalmas. Iymon keltirganlar, albatta, u Robbilaridan kelgan haqligini biladilar. Ammo kufr keltirganlar. Alloh bu misoldan nimani iroda qiladi, deyishadi. U bilan ko'pchilikni zalolatga ketkizadi va ko'pchilikni hidoyatga soladi. U bilan faqat fosiqlarnigina zalolatga ketkizadi.

27. Ular Allohning ahdini bog'langandan so'ng buzadigan, Alloh bog'lanishiga buyurgan narsalarni kesadigan, yer yuzida fasod qiladigan zotlardir. Ana o'shalar yutqazuvchilardir. (Ya'ni, har bir bandaning Yaratgan bilan bog'lagan ahdi bor. Kofir va munofiqlar o'sha ahdni buzish bilan boshqalardan ajrab turadi. Alloh ko'p narsalarni, jumladan, qarindoshlik aloqalarini bog'lashga, insoniy aloqalarni bog'lashga, iymon va dindoshlik aloqalarini bog'lashga... va hokazo ishlarga buyurgan. Fosiq-kofir va munofiqlar ushbu aloqalarni ham kesadilar. Fasodning turi juda ko'p. Jumladan, yuqoridagi ikki sifat ham yer yuzini fasodga to'ldiradigan sifatlardan hisoblanadi. Ammo eng katta fasod-borliqni yaratuvchi zot bo'lmish Alloh taolo ko'rsatgan yo'lini tark etib, boshqacha yashashga harakat qilishidir. Hamma fasod shundan kelib chiqadi.)

28. Allohga qanday kufr keltirasizlar? Va holbuki jonsiz edingiz U sizga jon berdi, so'ngra

joningizni oladi va yana tiriltiradi va sizlar Unga qaytajaksizlar.

29. U sizlar uchun yer yuzidagi barcha narsani yaratgan zot. So'ngra osmonga yuzlandi va ularni yettita qilib to'g'riladi. Va U har bir narsani biluvchi zotdir. (Alloh dunyodagi jamiki narsalarni insonga hadya etgan ekan, inson ham, o'z navbatida, o'sha ne'matlarni bergan Zotga shukr qilib yashamog'i lozim. Hol shunday ekan, qanday qilib ular Allohni inkor etadilar va unga kufr keltiradilar?!)

30. Esla, vaqtiki Robbing farishtalarga: "Men yer yuzida xalifa qilmoqchiman", dedi. Ular: "Unda fasod qiladigan, qon to'kadigan kimsani qilmoqchimisiz? Va holbuki, biz Senga tasbih, hamd aytib va Seni ulug'lab turibmiz", dedilar. U: "Men siz bilmaganni bilaman", dedi. (Ushbu oyatdan ma'lum bo'lyaptiki, Alloh taolo Odamni O'zining yer yuzidagi o'rinbosari-xalifasi bo'lishini iroda etgan ekan. Demak, insonga ulkan ishonch bildirilgan, ulug' Allohning xalifasi bo'lishdek oliy maqomga loyiq ko'rilgan. Bunday marhamatning o'ziga yarasha buyuk mas'uliyati ham bor. Inson shuni anglagan holda, uni xalifa qilib qo'ygan zotning topshiriqlarini bajarmog'i, yaratgan zot munosib ko'rgan oliy maqomga dog' tushirmaslikka harakat qilmog'i kerak.)

31. Va U zot odamga ismlarning barchasini o'rgatdi, so'ngra ularni farishtalarga ro'baro' qildi. Keyin: "Agar rostgo'ylardan bo'lsangiz, anavilarning ismlarini Menga aytib bering", dedi.

32. Ular: "Ey pok Parvardigor! Bizda Sen bildirgandan boshqa ilm yo'q. Albatta, Sening O'zing biluvchisan va hikmatli zotsan", dedilar.

33. U zot: "Ey Odam, bularga u narsalarning ismlarini aytib ber", dedi. Ularga o'sha narsalarning ismlarini aytib bergan chog'ida, "Men sizlarga osmonlaru yerning g'aybini bilaman va sizlar berkitmaganu berkitgan narsalarni ham bilaman demabmidim", dedi. (Shu bilan Odamning farishtalardan ustunlik tarafi namoyon bo'ldi. U ham bo'lsa, ilm-ma'rifat. Inson yer yuzida fasod qilishi, qon to'kishi ham mumkin, ne'mati ilohiy bo'lmish ilmni o'z o'rnida ishlatib, farishtalardan ustun bo'lishi ham mumkin.)

34. Esla, farishtalarga: "Odamga sajda qilinglar!" deganimizni. Bas, sajda qildilar, magar Iblis bosh tortdi, mutakabbirlik qildi va kofirlardan bo'ldi. (Farishtalarga sajdani buyurib, Alloh Odamga ulkan martaba ato etdi. Ammo bu sajda ibodat uchun emas, balki Odamni-Allohning ulug' ijodini tabriklash ma'nosida edi. Farishtalar darhol sajda qildilar, chunki ular fitratida Allohning amriga isyon qilish xususiyati yo'q. Faqat Iblis sajda qilmadi.)

35. Va: "Ey Odam, sen o'z jufting ila jannatda maskan top. Unda nimani xohlasalaringiz, yenglar, osh bo'lsin va mana bu daraxtga yaqin kelmanglar, bas, u holda zolimlardan bo'lasizlar", dedik.

36. Shayton ularni undan ozdirdi va bo'lgan narsalaridan chiqardi. Va Biz: "Ba'zingiz ba'zingizga dushman bo'lib tushinglar, sizlarga yer yuzida qarorgoh va bir muddat huzur qilish bordir", dedik.

37. Bas, Odam o'z Robbisidan so'zlarni qabul qilib oldi, keyin U zot uning tavbasini qabul qildi. Albatta, U tavbani qabul qiluvchi va rahmli zotdir.

38. Biz: "Undan hammangiz tushing, bas, Mendan sizga hidoyat kelajak. Kim Mening hidoyatimga ergashsa, ularga xavf yo'q va ular xafa ham bo'lmaslar", dedik.
39. Va kufr keltirgan hamda oyatlarimizni yolg'onga chiqarganlar esa, ular do'zax egalaridir, ular unda abadiy qolurlar. (Allohning hidoyatiga ergashmaganlarni Alloh taolo lo'nda qilib, kufr keltirganlar deb qo'ya qolgan. Erishadigan oqibatlari aniq: ular do'zaxga tushadilar, o'sha yerda abadiy qoladilar.)
40. Ey Bani Isroil, sizga bergan ne'matlarimni eslang va Menga bergan ahdingizga vafo qiling. Men ham sizga bergan ahdimga vafo qilaman. Va Mendangina qo'rqing.
41. Va sizdagi narsani tasdiqlovchi qilib tushirgan narsamga iymon keltiring. Unga birinchi kufr keltiruvchi bo'lmang. Mening oyatlarimni oz bahoga sotmang va Mengagina taqvo qiling.
42. Haqni botilga aralashtirmang va o'zingiz bilib turib haqni berkitmang.
43. Namozni to'kis ado qiling, zakot bering va ruku' qiluvchilar bilan ruku' qiling.
44. Odamlarni yaxshilikka chorlab turib, o'zingizni unutasizmi? Holbuki, kitobni tilovat qilyapsiz-ku. Aqlni ishlatmaysizmi?!
45. Sabr va namoz ila yordam so'rang. Va, albatta, u nafsi siniqlardan boshqalarga juda katta ishdir. (Biz yordam so'rang deb tarjima qilgan ibora arab tilida "ista'iynu" deb kelgan. Bu so'zning ma'nosi bir ishga urinib turib, yana qo'shimcha yordam so'rashni anglatadi. Demak, musulmon kishi har bir ishga astoydil urinadi va shu urinish bilan birga, Allohdan yordam so'raydi. Sabr ham, ko'pchilik xayol qilganiday salbiy ma'noda,

ya'ni, nima bo'lsa ham sabr qilyapman, deb jim-harakatsiz turish emas, balki Allohning aytganini bajarish jarayonida duch keladigan mashaqqatlarni yengishdagi sabrdir. Eng bosh sabr havoyu nafsni, rohat-farog'atni, mansabni tark qilib, Allohning aytganiga yurishga chidamdir.)

46. Ular, albatta, Robbilariga ro'baro' bo'lishlari va, albatta, Unga qaytib borishlariga ishongan zotlardir.

47. Ey Bani Isroil, sizga bergan ne'matlarimni va Men sizlarni olamlardan afzal qilib qo'yganimni eslang! (O'sha paytlarda Payg'ambarlik, ilohiy kitoblar va boshqa afzalliklar Bani Isroilga berilgan edi. Lekin ular bu ne'matlarga shukr etmadilar, ahdga vafo qilmadilar. Shundan so'ng Alloh ularni la'natladi, g'azab qildi, xorlik va zorlikni ravo ko'rdi.)

48. Bir jon boshqasidan hech narsani ado qila olmaydigan, undan shafolat qabul qilinmaydigan, undan to'lov olinmaydigan va ularga yordam berilmaydigan kundan qo'rqing.

49. Sizni yomon azoblarga solib, o'g'illaringizni so'yib, qizlaringizni tirik qoldirayotgan Fir'avn ahlidan qutqarganimizni eslang. Ana o'shanda Robbingizdan ulug' sinov bordir. (Fir'avn-qadimgi Misr podshohining laqabi. Ya'ni, kim Misrga podshoh bo'lsa, Fir'avn bo'ladi. "Fir'avn ahli" degani Fir'avnning odamlari demakdir. Fir'avn Bani Isroilda tug'ilgan o'g'il bolalarni o'ldirib, qizlarni tirik qoldirishi ham ulkan bir azob.)

50. Va dengizni yorib, sizni qutqarib, sizning ko'z oldingizda Fir'avn ahlini g'arq

qilganimizni eslang. (Bani Isroilni Muso alayhissalom Misrdan olib chiqib ketayotganlarida, Fir'avn odamlari bilan quvib kelib qoladi. Shunda Alloh dengizni ikkiga bo'lib yo'l ochadi va Bani Isroil o'tib oladilar. Ortlaridan Fir'avn odamlari bilan tushganda, Alloh ularni g'arq qiladi.)

51. Va Muso bilan qirq kechaga va'dalashganimizni, u (ketgani) dan so'ng zolim bo'lgan holingizda buzoqni (xudo deb) tutganingizni eslang!

52. O'shandan keyin sizni afv etdik. Shoyadki shukr qilsangiz.

53. Shoyadki hidoyat topsangiz, deb Musoga kitobni va furqonni berganimizni eslang.

54. Musoning o'z qavmiga: "Ey qavmim, albatta, siz buzoqni (xudo) tutishingiz ila o'zingizga o'zingiz zulm qildingiz. Endi sizni yo'qdan bor qiluvchi zotga tavba qiling, o'zingizni o'zingiz o'ldiring, shundoq qilmog'ingiz yo'qdanbor qiluvchi zot huzurida siz uchun yaxshidir. Bas, tavbangizni qabul qildi. Chunki U tavbani ko'plab qabul qiluvchi va rahmli zotdir", deganini eslang. (Buzoqni xudo deb tutish inson uchun, uning aqli uchun naqadar ulkan or bo'lishiga qaramay, Bani Isroil tabiatidagi buzuqlikdan kelib chiqib, shu ishni o'ziga ep ko'rdi va bu bilan o'ziga o'zi zulm qildi.)

55. "Ey Muso, Allohni ochiq-ravshan ko'rmagunimizcha senga ishonmaymiz", deganingizni, shunda sizni o'zingiz nazar solib turganingizda yashin urganini eslang. (Bani Isroilning bu shakkokligi uchun Alloh taolo munosib jazoladi: o'zlari qarab turgan holda yashin urib, halok bo'ldilar.)

56. So'ngra o'limingizdan keyin qayta tiriltirdik, shoyadki shukr qilsangiz. (Alloh taolo

ularni qayta tiriltiribgina qo'ymadi. Balki yana qo'shimcha marhamatlar ko'rsatdi.)

57. Va bulutni ustingizdan soya soldirib qo'ydik, sizga mann va bedanani tushirdik. Rizq qilib bergan narsalarimizning poklarini yenglar. Bizga zulm qilmadilar. Lekin o'zlariga zulm qilar edilar. (Ibn Kasirning aytishlaricha, "Mann" o'zini yesa, taom va shirinlik, suvga qo'shib ichsa, ichimlik bo'ladigan narsadir. Uni boshqa narsalarga qo'shsa ham bo'laveradi.)

58. "Ushbu qishloqqa kiringiz va uning xohlagan joyida yenglar, yeganingiz osh bo'lsin va eshikdan ta'zim bilan, hittatun, deb kiring, sizning xatolaringizni mag'firat qilamiz va yaxshilarga ziyoda qilamiz", deganimizni eslang. (Ushbu oyatda, "Ushbu qishloqqa kiringiz", degan jumladagi "qishloq"dan murod-Quddusi sharifdir. Uzoq zamonlar Misrda vatangado bo'lib yurgan Bani Isroilga Alloh taolo vatan ato qilib, "qishloqqa kiringiz", deyapti. Buning ustiga yana: "Xohlagan joyingizda yeb-ichinglar, yeganlaringiz osh bo'lsin", deb katta marhamat ko'rsatyapti. Shu bilan birga, qanday holda kirish lozimligini ham o'rgatdi. Eshikdan sajda qilib, ya'ni, odob bilan, "hittatun" degan so'zni aytib kiring, deyildi. "Hittatun" degani-afv et, gunohimni kech, degan ma'noni anglatar ekan. Bani Isroil agar qishloqqa sajda qilib, gunohlarini kechishini so'rab, Alloh o'rgatgan so'zni aytib kirsalar, Parvardigor ularga mag'firat va'da qildi. "Sizning xatolaringizni mag'firat qilamiz va yaxshilarga ziyoda qilib beramiz", dedi.)

59. Bas, zulm qilganlar ularga aytilgan so'zni boshqasiga almashtirdilar. Biz zulm qilganlarga fisq qilayotganlari uchun osmondan azob tushirdik. (Bani Isroil yana

buzg'unchilik qildi. Alloh taolo o'rgatgan "hittatun" so'zi o'rniga boshqa so'zni almashtirib aytdilar. Imom Buxoriy Abu Hurayra roziyallohu anhudan rivoyat qiladilarki, Payg'ambar alayhissalom: "Bani Isroilga, eshikdan ta'zim qilib, hittatun, deb kiringlar, deyilgan edi. Ular dumbalari bilan sudralib, so'zni almashtirib, habbatun fi sha'ratin, deb kirdilar", dedilar. Ushbu hadisdan ma'lum bo'ladiki, ular ham amalda, ham so'zda xilof qilganlar. Sajda (ta'zim) qilib kiringlar, deyilsa, dumbalari bilan sudralib kirganlar. "Hittatun" deb aytinglar, deyilsa, "habbatun fi sha'ratin", ya'ni, arpa doni ichidagi bir dona don, deyishgan. Ularning bu ishlari ham zulm, ham fisq-Allohning amridan chiqish edi. Shuning uchun Alloh taolo ularga osmondan azob tushirdi.)

60. Muso o'z qavmini serob qilishni so'raganida, "Hassang bilan toshni ur!" deganimizni eslang. Bas, undan o'n ikki buloq otilib chiqdi. Har qabila o'z suvini bildi. Alloh bergan rizqdan yeb-ichinglar. Yer yuzida buzg'unchilik ustiga buzg'unchilik qilmanglar.

61. "Ey Muso, bir xil taomga hech chiday olmaymiz, Robbingga duo qil, bizga yerda o'sadigan narsalardan-sabzavot, bodring, sarimsoq, mosh, piyoz chiqarib bersin", deganingizni eslang. U: "Yaxshi narsani past narsaga almashtirishni so'raysizlarmi? Birorta shaharga tushing, so'raganingizni albatta, topasiz", dedi. Ularga xorlik va miskinlik yozildi va Allohning g'azabiga loyiq bo'ldilar. Bu Allohning oyatlariga kufr keltirganlari, Payg'ambarlarni nohaq qatl etganlari uchundir. Bu isyonga ketganlari va haddan oshganlari uchundir.

62. Albatta, iymon keltirganlar, yahudiy bo'lganlar, nazorolar va sobiiylardan, qaysilari

Allohga va qiyomat kuniga iymon keltirsa va yaxshi amallarni qilsa, o'shalarga Robbilar huzurida ajrlar bordir. Ularga xavf yo'q va ular xafa ham bo'lmaslar. (Oyati karimadagi "iymon keltirganlar" dan murod musulmonlardir. "Yahudiy bo'lganlar"-Bani Isroildir. Yahudiyning ikki toifasi bor: birinchisi-Allohga qaytgan, ikkinchisi-Yahudoning farzandlari. "Nasorolar" deganda esa, lyso alayhissalomga iymon keltirganlar tushuniladi. Ular u kishiga yordam berganlari uchun "nasoro" (yordam beruvchilar) deb nom olganlar. "Sobiiylar" deb Payg'ambarimiz kelishlaridan oldin arab mushriklaridan bir guruhlar o'z qavmlarining butu sanamlarga sig'inishlarini yoqtirmay, o'zlari yangi aqida axtarib, oxiri, Ibrohim alayhissalom dinida yuramiz, deb qavmlaridan ajrab chiqqan kishilarga aytiladi. Bu nomni ularga mushriklar bergan, ya'ni, otalarining dinidan burilganlar, deganidir.)

63. Ahdu paymonlaringizni olganimizni va ustringizga Turni ko'targanimizni, "Biz sizga bergan narsani quvvat bilan oling va undagi narsani eslang, shoyadki taqvodor bo'lsangiz", deganimizni eslang.

64. So'ngra o'shandan keyin yuz o'girdingiz. Sizga Allohning fazli bo'lmaganida, albatta yutqazganlardan bo'lardingiz.

65. Batahqiq, sizlardan shanba kuni tajovuzkorlik qilganlarni bildingiz. Biz ularga: "Quvilgan, xor-zor maymunga aylaning", dedik.

66. Biz bu (hodisa) ni uning oldidagilarga va keyinidagilarga va taqvodorga mav'iza qildik. (Ushbu xabarlardan Bani Isroilning yana ikki axloqini bilib olsa bo'ladi. 1. Ko'p

ta'kidlashga qaramay, o'zlariga tushgan vahiydan, ilohiy ko'rsatmalardan yuz o'girish. 2. Buyruq va qaytariqlarga yuzaki amal qilgan bo'lib, aslida, xilof ish tutish. Imom Ahmad rivoyat qilgan hadisda Payg'ambar alayhissalom: "Yahudiylar qilgan ishni sizlar qilmanglar, Alloh xarom qilgan narsalarni har xil hiylalar bilan halol hisoblamanglar", deydilar.)

67. Muso o'z qavmiga: "Alloh sizga sigir so'ymoqni buyurmoqda", deganini eslang. Ular: "Bizni masxara qilyapsanmi?" dedilar. U: "Johillardan bo'lishimdan Allohdan panoh so'rayman", dedi.

68. Ular: "Robbingga duo qil, uning qanday ekanini bayon qilib bersin", dedilar. U: "U qari ham, yosh ham bo'lmagan, ikkovining o'rtasidagi sigir, deyapti. Bas, buyurilgan narsani bajaring", dedi.

69. Ular: "Robbingga duo qil, uning rangini bayon qilib bersin", dedilar. U: "U, rangi sapsariq, qaraganlarni xursand qiladigan sigir, deyapti", dedi.

70. Ular: "Robbingga duo qil, uning qanday ekanini bizga bayon qilib bersin, sigir bizga noaniq bo'lib qoldi, biz, inshaalloh, albatta hidoyat topuvchimiz", dedilar.

71. U: "U, o'sha sigir minilmagan, yer haydash, ekin sug'orishda ishlatilmagan, ayblardan salomat, aralashgan rangi yo'q, deyapti", dedi. Ular: "Ana endi haqni keltirding", dedilar. Bas, uni so'ydilar. Sal bo'lmasa, qilmasdilar.

72. Bir jonni o'ldirib qo'yib, u haqida ixtilofga tushganingizni eslang. Alloh siz berkitgan narsani chiqarguvchidir.

73. "Bas, uni u(sigir)ning ba'zi joyi bilan uring", dedik. Alloh xuddi shunday qilib o'liklarni tiriltiradi va oyat-alomatlarini sizga ko'rsatadi. Shoyadki aql ishlatsangiz.

74. So'ngra, shundan keyin qalblaringiz qattiq bo'ldi, ular toshdek yoki toshdan ham qattiq. Va holbuki, toshlarning ba'zilaridan anhorlar otilib chiqadi, ba'zilar yorilib undan suv chiqadi va ba'zilar Allohdan qo'rqqanidan qulab tushadi. Va Alloh qilayotgan ishlaringizdan g'ofil emas. (Ushbu oyatda Alloh taolo Bani Isroilning oxirgi hodisadan keyingi holatini vasf qilmoqda. Shuncha mo''jiza ko'rgan inson, kim bo'lishidan qat'iy nazar, qalbi erib, Allohga bo'lgan e'tiqodi ziyoda bo'lishi kerak edi. Ammo Bani Isroilning qalblari qattiq bo'ldi. Qattiq bo'lganda ham, toshdek qattiq, balki toshdan haim qattiq bo'ldi.)

75. Ularning iymon keltirishlarini tama' qilasizlarmi? Va holbuki, ulardan bir guruhlar Allohning kalomini eshitar edilar va so'ngra uni tushunganlaridan keyin bilib turib buzar edilar. (Iymon o'ziga yarasha poklik, musaffolik, nurni qabul qilib olishga iste'dod talab qiladi. Ammo yahudiylarda bu narsaga yaqinlik hech sezilmayapti. Ularning eng yaxshi vakillari bo'lmish diniy olimlariki Allohning kalomini eshitib, uni tushunib yetgandan so'ng, bilib turib buzsalar, qolganlari nima ham qilar edi.)

76. Ular iymon keltirganlarni uchratsalar, iymon keltirdik, deydilar. Ba'zilar ba'zilar bilan xoli qolsalar: "Ularga Alloh sizga ochgan narsa haqida Robbingiz huzurida hujjat talashishlari uchun gapiryapsizmi? Aqlni ishlatmaysizmi?" deydilar. (Shunaqa sifat egalarining iymonga kelishidan umidvor bo'lsa bo'ladimi? Ular ikkiyuzlama qavmdir.

Musulmonlar bilan uchrashib qolganda, iymonga keldik, Muhammad alayhissalomga ummat bo'ldik, deyishadi. Chunki Tavrotda u kishi haqlarida bashoratlari bor va yahudiylar u zotning Payg'ambar bo'lib kelishlarini kutayotgan edilar. Alloh taolo o'sha Payg'ambar tufayli bizni dushmanlarimizga g'olib qiladi, deyishar edi... Ammo o'zlari birbir-lari bilan yolg'iz qolganlarida, bu haqiqatni oshkor qilganlarni so'ka boshlar edilar.)

77. Alloh ularning sir tutgan va oshkor qilgan narsalarini, albatta, bilishini anglamaydirmi? (Zikr qilingan bu hol yahudiylarning diniy olimlariga oid.)

78. Ularning ichida kitobdan bexabar, xomxayoldan boshqani bilmaydigan omiylar bor. Ular faqat gumon qiladilar xalos. (Ya'ni, yahudiylar ichida Tavrotdan bexabar, unda nima gap borligini bilmaydigan savodsiz omiylar ham bor. O'sha omiylarning bilgani faqat xomxayol, xolos. Turli narsalarni gumon qilib, o'sha gumoniga ishonib yuraveradi. Bu omiylarning shunday holga tushib qolishiga nima sabab? Asosiy sabablaridan biri-zalolatga ketgan ulamolar.)

79. Kitobni o'z qo'li bilan yozib, so'ngra uni arzon bahoga sotish uchun: "Bu Allohning huzuridan", deydiganlarga halokat bo'lsin! Ularga qo'llari bilan yozgan narsalaridan halokat bo'lsin! Ularga topgan foydalaridan halokat bo'lsin! (Oyati karima zikr qilgan "arzon baho" haqida Imom Hasan Basriy: "Arzon baho-dunyo va uning narsalaridir" degan ekanlar. Dunyoga molu boylik, mansab va boshqalar kiradi.)

80. Va ular: "Bizga (do'zax) o'ti hech tegmaydi, tegsa ham sanoqli kunlarga tegadi", dedilar. Sen: "Allohdan ahd oldingizmi? Zotan, Alloh ahdiga hech xilof qilmaydi. Yoki

Allohning nomidan bilmagan narsangizni gapiryapsizmi?" deb ayt.

81. Yo'q! Kim gunoh qilsa va uni xatolari o'rab olgan bo'lsa, ana o'shalar do'zax egalaridir. Ular unda abadiy qolurlar.

82. Va iymon keltirib, yaxshi amallarni qilganlar, ana o'shalar jannat egalaridir. Ular unda abadiy qolurlar.

83. Bani Isorildan Allohdan boshqaga ibodat etmaysiz, ota-onaga, qarindoshlarga, yetimlarga, miskinlarga yaxshilik qilasiz, odamlarga yaxshi gaplar ayting, namozni qoim qiling, zakot bering, deb ahdu paymon olganimizni eslang. So'ngra ozginangizdan boshqangiz yuz o'girib, ortga qarab ketdingiz. (Mulohaza qilinsa, Alloh taolo Bani Isroildan ahdu paymon olgan ishlar Islom dini ham buyurgan ishlardir. Shundan hamma samoviy dinlarning birligi kelib chiqadi. Tavhid aqidasiining asosi-Allohdan boshqaga ibodat qilmaslik-ahdu paymon olingan ishlarning boshida sanalyapti. Ota-onaga yaxshilik qilish har bir farzandning muqaddas burchi hisoblanadi. Qarindoshlarning qarindoshlik haqqi bor, ularga ham yaxshilik qilish lozim. Yetimlar-boquvchisiz qolgan yosh bolalardir. Jamiyatda ularning ham haqqi bor. Shuningdek, miskinlar ham turli sabablarga ko'ra, hayoti noqulay hollarga tushib qolgan shaxslardir, ularga ham yaxshilik ko'rsatish insonning insoniylik burchi hisoblanadi.)

84. Sizlardan bir-biringizning qonlaringizni to'kmaysiz va diyoringizdan chiqarmaysiz, deb ahdu paymoningizni olganimizni eslang. So'ngra guvohlik berib turib iqrar bo'ldingiz.

85. So'ngra siz o'zingizni o'zingiz o'ldirasiz va bir guruhingizni diyoridan chiqarasiz hamda ularga qarshi gunoh va dushmanlik yo'lida yordam berasiz. Agar ular asir bo'lsalar, qutqarib olasiz. Va holbuki, ularni chiqarish harom edi. Yoki kitobning ba'zisiga iymon keltirib, ba'zisiga kufr keltirasizmi?! Sizlardan o'shani qilganlarning jazosi bu dunyoda faqat rasvo bo'lishlikdir, qiyomat kunida esa, eng shiddatli azobga qaytarilurlar. Alloh qilayotganingizdan g'ofil emas.

86. Ana o'shalar dunyo hayotini oxiratga sotib olganlardir. Ulardan azob yengillatilmas va ularga yordam ham berilmas.

87. Va batahqiq, Musoga kitobni berdik va uning ortidan Payg'ambarlarni ketma-ket yubordik. Va Iyso ibn Maryamga ravshan (mo''jizalar)ni berdik va uni ruhul quds bilan qo'lladik. Har qachon Payg'ambar sizning havoyu nafsingizga yoqmaydigan narsa keltirsa, mutakabbirlik qilib, ba'zilarini yolg'onchiga chiqarib, ba'zilarini o'ldiraverasizmi?!

88. Va ular: "Qalbimiz g'iloqlangan", deyishadi. Yo'q, unday emas, kufrlari sababli Alloh ularni la'natlagan. Bas, ozginagina iymon keltiradilar. (Yahudiylar Islomga da'vat qilinganlarida: "Bizning qalbimiz g'iloqlangan, yangi da'vat kirmaydi, yangi da'vatchini qabul qilmaydi", deb aytishar edilar. Alloh taolo ushbu oyatda ularning bu gaplari yolg'on ekanini fosh etib, haqiqatni bayon qilmoqda. Haqiqat nima? Haqiqat shulki, ular avvaldan kufr keltirib, iymondan qochib yurganlari uchun Alloh ularni la'natlab, ya'ni, rahmatidan quvib, hidoyat ne'matidan mahrum etgan. Shu sababdan ular iymonga kela

olmaydmlar. Agar mabodo kelsalar ham, juda oz keladilar.)

89. Ularga Allohning huzuridan o'zlaridagi narsani tasdiqlovchi kitob kelganda, va holbuki, kofirlarga qarshi (undan) yordam kutardilar, o'zlari bilgan narsa kelganda, unga kufr keltirdilar. Kofirlarga Allohning la'nati bo'lsin. (Ibn Kasir rahmatullohi alayhi rivoyat qiladilarki, yahudiylar Avs va Xazraj qabilalariga qarshi, yaqinda bizning kitoblarimiz xabarini bergan Payg'ambar chiqadi, biz unga iymon keltirib, sizlarning ustingizdan g'alaba qozonamiz, der edilar. Alloh taolo Payg'ambarni arablar ichidan tanlab yuborgach esa, u kishiga kufr keltirdilar. Avvalgi gaplarini o'zlari inkor qildilar. Shunda Muoz ibn Jabal, Bashir ibn al-Barraa ibn Ma'ruf va Dovud ibn Salamalar ularga qarata: "Ey yahudiylar jamoasi, Allohdan qo'rqinglar! Musulmon bo'linglar! Biz shirk ahli bo'lgan davrimizda, bizga qarshi u kishidan yordam topishingizni aytar edingizlar. U kishining Payg'ambar qilib yuborilishi xabarini berar edingizlar. Sifatlarini aytib berar edingizlar", dedilar. Bunga javoban Bani Naziyr yahudiylaridan Salom ibn Mushkam degani: "U biz bilgan narsani olib keldi. Biz sizga aytgan bu emas", dedi.)

90. Ular o'zlarini sotgan narsa, Alloh bandalaridan xohlaganiga O'z fazlidan tushirganiga hasad qilib, Alloh tushirgan narsaga kufr keltirmoqlik, qandoq ham yomon. Ular g'azabning ustiga g'azabni lozim tutdilar. Kofirlarga xor qiluvchi azob bordir.

91. Agar ularga: "Alloh tushirgan narsaga iymon keltiring", deyilsa, "Bizga tushirilgan narsaga iymon keltiramiz", deyishadi. Va undan keyingi narsaga kufr keltirishadi. Holbuki, u ulardagi narsani tasdiqlovchi haqdir. Ayt: "Agar mo'min bo'lsangiz, nimaga

ilgari Allohning Payg'ambarlarini o'ldirdingiz?!"

92. Va batahqiq, Muso sizlarga ravshan (mo''jiza)lar ila keldi. So'ngra siz undan keyin zolim bo'lgan holingizda buzoqni (xudo) tutdingiz.

93. Sizdan ahdu paymoningizni olib, ustringizga Turni ko'tarib: "Sizga Biz bergan narsani quvvat bilan tuting va tinglang", deganimizni eslang. Ular: "Tingladik va isyon qildik", dedilar. Kufrlari sababli qalblariga buzoq o'rnashtirildi. Ayt: "Agar mo'min bo'lsangiz sizning iymoningiz qanday ham yomon narsaga buyuradi!" (Bani Isroilning xiyonatkorligi, aldamchiligi va boshqa kirdikorlarni nazarda tutgan holda Alloh taolo ulardan ta'kidlangan, hujjatlashtirilgan ahdu paymon olgan va ustilariga Tur tog'ini ko'tarib turib: "Sizga Biz bergan narsani quvvat bilan tuting va tinglang", deb aytgan edi. Iymoni bor xalqqa shu yetarli bo'lishi kerak edi. Ammo Bani Isroil nima qildi?! Ular tilda "eshitdik", deyishdi, ammo amallari bilan, "isyon qildik", deyishdi. Ya'ni, til boshqa, amal boshqa bo'ldi.)

94. Ayt: "Agar Allohning huzuridagi oxirat hovlisi boshqa odamlarsiz xolis sizga bo'ladigan bo'lsa, gapingizda rostgo'y bo'lsangiz, o'limni orzu qiling".

95. Ular qo'llari taqdim qilgan narsalar sababidan, uni abadiy, hech-hech orzu qilmaslar va Alloh zulm qiluvchilarni biluvchi zotdir. (Oyatdagi "qo'llari taqdim qilgan narsalar" jumlasini, "gunohlar" ma'nosida kelgandir. Arab tilida biror narsaning ahamiyatini bo'rttirib ko'rsatilmoqchi bo'linsa, ushbu uslub ishlatiladi. Demak, yahudiylar o'limni orzu qila olmaydilar. Chunki ular o'zlarining gunohlarini yaxshi biladilar. Ushbu

gunohlar bilan hech-hech jannatga kirib bo'lmaydi. O'lsalar, besh kunlik dunyoning matosidan ajralib qolishlaridan qo'rqib, bu dunyo hayotiga mahkam yopishib oladilar.)

96. Ularning hayotga eng hirs qo'ygan odamlar ekanligini bilasan. Mushriklardan birlari ming yil umr ko'rishni suyadi. Ammo uzoq umr ko'rishi uni azobdan qutqarmaydi. Va Alloh ularning qilayotganlarini ko'ruvchidir.

97. Jibroilga dushman bo'lganlarga ayt, albatta u(Qur'on)ni sening qalbingga Allohning izni bilan, o'zidan oldingini tasdiqlovchi va mo'minlar uchun hidoyat va bashorat qilib tushirdi. ("Jibroilga dushman bo'lganlar"-yahudiylardir. Ular Jibroil farishta alayhissalomni o'zlariga dushman hisoblashar edilar. Bunga dalil o'laroq Imom Ahmad Hanbal rivoyat qilishicha yahudiylar Payg'ambarimiz Muhammad alayhissalom bilan uzoq suhbat qurgan edilar. Shunda, "Ular: "Har bir Payg'ambarning unga xabar keltiradigan farishtasi bo'ladi. Bizga ayt-chi, sening sohibing kim?" dedilar. U kishi: "Jibroil alayhissalom", dedilar. Ular: "Jibroil urushni, jangni, azobni tushiradi, bizning dushmanimiz, agar rahmat, yomg'ir va nabototlarni olib tushadigan Mikoil deganingda, yaxshi bo'lardi", dedilar.)

98. Kim Allohga, uning farishtalariga, Payg'ambarlariga, Jibroilga va Mikoilga dushman bo'lsa, albatta, Alloh kofirlarning dushmanidir.

99. Batahqiq, senga ravshan oyatlarni tushirdik, ularga faqat fosiqlargina kufr keltiradir.

100. Har qachon ahd qilishsalar, ulardan bir guruhi uni buzaveradimi?! Yo'q! Ularning ko'plari iymon keltirmaslar.

101. Ulardagi narsani tasdiqlab, Allohning huzuridan ularga Payg'ambar kelsa, kitob berilganlardan bir guruhi, xuddi bilmagandek, Allohning kitobini ortlariga qarab otdilar. ("Allohning kitobi" Tavrot bo'lishi mumkin, chunki unda Muhammad alayhissalomning Payg'ambar bo'lib kelishlari bashorati bor. Tavrotning bashoratini tan olmaganlarni kitobni orqalariga qarab otish deb vasf etilmoqda. Ayni choqda, u kitob Qur'oni Karim ham bo'lishi mumkin, chunki yahudiylar uni ham qabul qilmadilar.)

102. Va Sulaymon podsholigida shaytonlar tilovat qilgan narsaga ergashdilar. Sulaymon kufr keltirgani yo'q. Lekin shaytonlar odamlarga sehrni o'rgatib, kofir bo'ldilar. Va Bobilda Horut va Morut nomli ikki farishtaga tushgan narsaga ergashdilar. Ikkovlari hatto: "Biz fitna-sinov uchunmiz, kofir bo'lmagin", demasdan oldin hech kimga o'rgatmasdilar. Bas, ikkovlaridan er-xotinning o'rtasini buzadigan narsani o'rganishar edi. Va ular Allohning iznisiz biror kishiga zarar yetkazuvchi emasdilar. Va ikkovlaridan zarar keltiradigan, foyda keltirmaydigan narsani o'rganadilar. Va, batahqiq, biladilarki, uni sotib olgan kishiga oxiratda nasiba yo'q. Agar bilsalar, o'zlarini sotgan narsa qandoq ham yomon! (Alloh Sulaymon alayhissalomga bergan mazkur mo'jizalarni ko'rib, odamlardan ba'zilar iymonga keldi, iymonlilarning iymonlari mustahkamlandi. Ammo kofirlar, dushmanlar va shaytonlar: "Sulaymon sehrigar, u o'z sehrining kuchi bilan turli hayvonlar ila munosabatda bo'lmoqda, jinlarni ishlatmoqda, degan gaplarni tarqatishdi. Payg'ambarlik mo'jizasi ilohiy ne'mat bo'lib, faqat Alloh tomonidan beriladi. Sehr esa, o'rgatuvchidan o'rgansa bo'ladigan, yomonlikka ishlatiladigan bir narsadir. Shunday

qilib, mo''jiza nimayu sehr nima-kishilarga amalda ko'rsatilgan ekan. Ushbu oyati karima mazkur masalani muolaja qilarkan, Sulaymon sehrGAR bo'lgan, degan da'voga "Sulaymon kofir bo'lmagan" degan javob kelmoqda. Shundan anglashiladiki, sehr kufRga tenglashtirilmoqda. Bu ma'noni "Lekin shaytonlar odamlarga sehrni o'rgatib kofir bo'ldilar", degan jumla yanada ta'kidlamoqda. Kofirlikni bo'yniga olib sehrni o'rganganlar nimaga ishlatishadi sehrlarini? "Er-xotinning o'rtasini buzishga". Demak, yomon narsaga. Cehrni o'rgangan, uni yomonlikka ishlatganlarga oxiratda hech qanday nasiba qolmaydi. Buni ularning o'zlari ham yaxshi biladilar.)

103. Agar ular iymon keltirib, taqvo qilganlarida, gar bilsalar, Allohning huzuridagi savob yaxshi edi.

104. Ey iymon keltirganlar! "Ro'ina" demanglar, "unzurna" denglar va tinglanglar. Va kofirlarga alamli azob bo'lur. (Cahobai kiromlar o'rganishi lozim bo'lgan narsalarni saboq olsalar, Payg'ambarimiz alayhissalatu vassalamga, "Ro'ina", ya'ni, kuzatib turing, tushunib, o'zlashtirib olaylik, deyishar ekan. Ammo pastkash yahudiylar musulmonlarni tahqirlash uchun shu holatdan ham foydalanishibdi. O'zlarining ibroniy tillarida xuddi "ro'ina" kabi talaffuz etiladigan, lekin so'kish, masxara ma'nosida ishlatiladigan so'zni Rasuli akram c. a. v. huzurlariga kelganda aytadigan bo'lishibdi.)

105. Ahli kitob va mushriklardan bo'lgan kofirlar sizlarga Robbingizdan yaxshilik tushirilishini yoqtirmaydilar. Va holbuki, Alloh O'z rahmatini kimga xohlasa, o'shanga xos qiladi. Alloh ulug' fazl egasidir.

106. Oyatlardan birontasini nasx qilsak yoki unutdirsak, undan yaxshisini yoki unga o'xshashini keltiramiz. Alloh har narsaga qodir ekanini bilmadingmi?

107. Albatta, osmonlaru yerning mulki Allohniki ekanini va sizlarga Allohdan o'zga do'st yo'q, yordamchi ham yo'qligini bilmadingmi? ("Nasx" so'zi lug'atda o'zgartish, bekor qilish ma'nosini bildiradi. Shariat ta'rifida esa, bir shar'iy hukmning undan keyin kelgan shar'iy dalil bilan bekor qilinishiga aytiladi. Tushunish uchun oddiy bir misol keltiradigan bo'lsak, ko'pchilik bo'lar-bo'lmasga Payg'ambar alayhissalom huzurlariga kirib, bekorchi gaplar bilan u zotning vaqtlarini olishaverganidan so'ng, Alloh taolo oyat tushirib, kim Payg'ambar alayhissalom bilan huzurlarida yolg'iz qolib gaplashmoqchi bo'lsa, gaplashishdan oldin sadaqa qilishga buyurdi. Odamlar bu orqali Payg'ambar alayhissalomning qimmatli vaqtlarini bekor o'tkazmaslik lozim ekanligini anglab bo'lganlaridan so'ng, boshqa oyat tushirib, avvalgi hukm bekor qilingani e'lon etildi.)

108. Yoki Payg'ambaringizdan, bundan avval Musodan so'ralganidek, savol so'rashni xohlaysizmi?! Kim iymonni kufrga almashtirsa, batahqiq, to'g'ri yo'ldan adashgan bo'ladi. (Alloh taolo musulmonlarni yahudiylarga o'xshab g'arazli savollar berishdan qaytarmoqda. Payg'ambar alayhissalomdan Muso alayhissalomdan Bani Isroil so'ragan narsalarga o'xshash narsalarni so'rashning yomonligini bayon qilyapti va bu ishni, iymonni kufrga almashtirish, deb atayapti.)

109. Ahli kitoblardan ko'plari ularga haq ravshan bo'lganidan keyin, o'zlaricha hasad qilib, sizlarni iymonli bo'lganingizdan keyin kofirlikka qaytarmoqchi bo'ladilar.

Allohning amri kelguncha afv eting, kechirimli bo'ling. Albatta, Alloh har bir narsaga qodirdir.

110. Namozni qoim qiling, zakot bering, o'zingiz uchun qilgan yaxshiliklarni Allohning huzurida topasiz. Albatta, Alloh qilayotganingizni ko'ruvchidir.

111. Va ular: "Jannatga yahudiy va nasroniylardan boshqa hech kim kirmaydi", dedilar. Bu ularning xom xayollaridir. "Agar rostgo'y bo'lsangiz, hujjatingizni keltiring", deb ayt.

112. Yo'q! Kimki yaxshilik qilgan holida yuzini Allohga topshirsa, unga Robbi huzurida ajr bordir. Ularga xavf yo'q va ular xafa ham bo'lmaslar. (Demak, ham ma'naviy, ham moddiy tarafdin faqat Alloh uchun bo'lgan ish o'z egasini mukofotga yetkazadi. Avvalo, "Robbi huzurida ajr bordir". Yana unga kelajakda xavf yo'q. Yana u bo'lib o'tgan ishlardan afsuslanmaydi. Bular Allohning va'dalaridir va, muhaqqaq, shunday bo'lgusidir.)

113. Yahudiylar: "Nasroniylar arziyas narsadadirlar", dedilar. Nasroniylar: "Yahudiylar arziyas narsadadirlar", dedilar. Va holbuki, ular kitob tilovat qiladilar. Shuningdek, bilmaydigan kimsalar ham ularning gapiga o'xshash gap aytdilar. Bas, qiyomat kuni oralarida Alloh ular ixtilof qilgan narsa haqida hakamlik qiladi. (Samoviy kitob egasi bo'lmagan xalqlar oyatda ilohiy ta'limotlarni "bilmaydigan kimsalar" deb atalyapti. Ular ham yahudiy va nasroniylarning gaplariga o'xshash gaplarni aytadilar, ya'ni, bular ikkalasi ham hech narsaga arzimaydi, deydlar. Ular tortishishgan masalaning haqiqiy hukmini Alloh taolo qiyomat kuni O'zi chiqaradi.)

114. Allohning masjidlarida Uning ismi zikr qilinishini man etgan va ularni buzishga

harakat qilgandan ham zolimroq odam bormi? Ana o'shalar u joylarga faqat qo'rqqan hollaridagina kirishlari kerak edi-ku! Ularga bu dunyoda xorlik bordir va ularga oxiratda ulug' azob bordir.

115. Mashriqu mag'rib Allohnikidir, qayoqqa qarasangiz, Allohning yuzi bor. Albatta, Alloh keng qamrovli, biluvchi zotdir. (Butun yer yuzi-mag'ribu mashriq musulmonlar uchun masjid qilingan. Chunki yer yuzi Alloh taoloniki. Unga ibodat qilmoqchi bo'lgan odam har joyda qilaversa bo'laveradi.)

116. Ular: "Alloh o'ziga farzand tutdi", deydilar. U pokdir. Balki osmonlaru yerdagi barcha narsalar Unikidir. Hamma Unga bo'ysunuvchidir.

117. U osmonlaru yerni paydo qiluvchidir. Biror ishni qilmoqchi bo'lganida, unga: "Bo'l!" desa, bo'laveradir. (Kofirlar ushbu oyati karimada kelganidek, "Alloh o'ziga farzand tutdi", deydilar. Bu oyatlar tushayotgan paytda musulmonlar bilan yuzma-yuz to'qnashib turgan uch toifa kofirlar uchchalasi ham ulkan jinoyatga borib, Allohga tuhmat qilishardi: Yahudiylar: "Uzayr Allohning o'g'li", deyishardi; nazorolar: "Iyso Masih Allohning o'g'li", deyishardi; kofirlarning uchunchi guruhi bo'lmish mushriklar: "Farishtalar Allohning qizlari", deyishardi. Islomiy tasavvurdan boshqa tasavvurlar falsafalarning katta xatosi Xoliq (yaratuvchi) bilan maxluq (yaratilmish) orasidagi farqni tushunmaslikdadir. Islom nazariyasi bo'yicha, mahluqlar tamom boshqa, Xoliq tamom boshqa mavjudlik. Xoliqning aslo o'xshashi yo'q, Uni tasavvurga sig'dirib ham bo'lmaydi, maxluqqa qiyosan ta'riflanmaydi ham. Ya'ni, Allohning xotini ham, farzandi ham bo'lishi mumkin emas.)

118. Bilmaydigan kimsalar: "Alloh biz bilan gaplashsa edi yoki mo''jiza kelsa edi", deyishdi. Ulardan oldingilar ham ularning so'ziga o'xshash gapirgan edilar. Qalblari o'xshash bo'ldi. Batahqiq, Biz yaxshi biluvchi qavmlarga mo''jizalarni bayon qilganmiz.

119. Albatta, Biz seni haq bilan suyunchli xabar beruvchi va ogohlantiruvchi qilib yubordik. Va do'zaxilar haqida so'ralmaysan.

120. Sendan yahudiylar ham, nasroniylar ham ularning millatiga ergashmaguningcha hech-hech rozi bo'lmaslar. "Albatta, Allohning hidoyati haqiqiy hidoyatdir", deb ayt. Agar senga kelgan ilmdan keyin ham ularning havo'i nafslariga ergashsang, seni Allohdan (qutqaruvchi) do'st ham, yordamchi ham yo'qdir.

121. Biz kitob berganlardan uni o'rniga qo'yib tilovat qiladiganlari, ana o'shalari unga iymon keltiradi. Kim unga kufr keltirsa, ana o'shalar, o'zlarigina yutqazganlardir. (Agar yahudiylar haqiqiy Tavrotni insof bilan, o'rniga qo'yib o'qisalar, Muhammad alayhissalomga iymon keltirish zarurligini tushunib yetadilar. Nasroniylar ham Injilni buzmasdan, insof bilan, o'rniga qo'yib o'qisalar, Muhammad alayhissalomga iymon keltirish zarurligini anglab yetadilar. Kimki Qur'oni Karimni insof bilan, o'rniga qo'yib o'qisa, unga iymon keltirish zarurligini tushunib yetadi.)

122. Ey Bani Isroil, sizga bergan ne'matlarimni va Men sizlarni olamlardan afzal qilib qo'yganimni eslang!

123. Bir jon boshqa jondan hech narsani ado qila olmaydigan, undan shafolat qabul qilinmaydigan, undan to'lov olinmaydigan va ularga yordam berilmaydigan Kundan

qo'rqing!

124. Ibrohimni Robbisi kalimalar ila sinab ko'rganda, u ularni batamom ado etganini esla! U zot: "Men, albatta, seni odamlarga imom qilmoqchiman" dedi. U: "Zurriyotimdan hammi?" dedi. U zot: "Zolimlar ahdimga hech qachon erisha olmaydilar", dedi.

125. "Uy"ni odamlar uchun masaba va omonlik joyi qilganimizni eslang. Va Ibrohimning maqomini namozgoh tuting. Va Ibrohim va Ismoilga: "Uyimni tavof qiluvchilar, muqim turuvchilar, ruku' va sajda qiluvchilar uchun poklab qo'yinglar", deb amr qildik. ("masaba" ziyorat qilib to'ymaydigan makon.)

126. Ibrohimning: "Robbim, buni omonlik yurti qilgin va ahlidan Allohga va qiyomat kuniga iymon keltirganlarini mevalar ila rizqlantirgin", deganini esla. U zot: "Kim kufr keltirsa, ozgina huzur baxsh etaman, so'ngra do'zax azobiga majbur qilaman va u qanday ham yomon joy!" dedi. (Ushbu oyatda ikkinchi marta, endi Ibrohim alayhissalom tillaridan, Baytullohning omonlik maskani bo'lishi xabari kelyapti. Ammo, odobli, sermulahaza Payg'ambar Ibrohim alayhissalom avvalgi darsdan saboq olib, Allohning mukofotini bu gal hammaga emas, balki mo'minlargagina so'ramoqdalar. Asosiy qoida esa o'zgarmasdir: "Kim kufr keltirsa, ozgina huzur baxsh etaman, so'ngra do'zax azobiga majbur qilaman va u qanday ham yomon joy!" "Ozgina huzur" kofirlar uchun bu dunyoda beriladigan zohiriy huzurdir. So'ngra esa, oxiratda ularni do'zax azobi kutadi.)

127. Ibrohim bilan Ismoil: "Ey Robbimiz, bizdan qabul et, albatta, Sening O'zing eshituvchi, biluvchi zotsan", deb, baytning poydevorlarini ko'tarayotganini esla.

128. "Robbimiz, ikkovimizni O'zingga musulmon bo'lganlardan qil va zurriyotimizdan ham O'zingga musulmon ummat qil, bizga ibodatlarimizni ko'rsat, tavbamizni qabul et. Albatta, Sening O'zing tavbalarni ko'plab qabul etuvchi, rahmli zotsan".

129. "Robbimiz, o'zlarining ichidan ularga oyatlaringni tilovat qilib beradigan, kitobni va hikmatni o'rgatadigan, ularni poklaydigan Payg'ambar yubor. Albatta, Sening O'zing aziz va hikmatli zotsan". (Yuqoridagi oyatlar Baytullohning qurilish jarayonini jonlantirib ko'z oldimizga olib keladi. Ibrohim va Ismoil alayhissalomlar Baytullohni qurar ekanlar, fursatni qulay bilib, ko'ngillaridagi duolarni ham qilib oldilar. Aqida ishi muhim ish, u mo'min inson uchun eng ahamiyatli masaladir. Shuning uchun avvalgi oyatlarda ahli haramga rizq so'ragan ota-bola Payg'ambarlar endi zurriyotlariga Allohdan iymon-islom so'ramoqdalar. Ular yana Allohdan: "Bizga ibodatlarimizni ko'rsat, tavbamizni qabul et", deb so'rayaptilar. Biz, "ibodatlarimizni" deb tarjima qilgan so'z arabchada "manasikana" deyilgan. "Manosik" so'zi aslida ibodat ma'nosini anglatga ham, urfda haj ibodatlari ma'nosida ishlatiladi. Shuning uchun bu duoda, mana, sening uyingni quryapmiz, endi uni haj qilishni ham o'zing o'rgat, ma'nosi bo'ladi.)

130. O'zini esi past sanaganlargina Ibrohimning millatidan yuz o'giradi. Albatta, Biz uni bu dunyoda tanlab oldik va, albatta, u oxiratda solihlardan bo'lgay.

131. Chunki Robbi unga: "Musulmon bo'l!" deganida, u: "Olamlarning Robbiga musulmon bo'ldim", dedi.

132. Ibrohim o'sha (millat)ni bolalariga vasiyat qildi. Ya'qub ham: "Ey bolalarim, albatta,

Alloh sizlarga dinni tanladi, sizlar musulmon bo'lmasdan turib o'lmaysiz" dedi.

133. Yoki Ya'qubga o'lim hozir bo'lib, u o'z bolalariga: "Mendan keyin nimaga ibodat qilasizlar?" deganida, ular: "Sening ilohingga va otalaring Ibrohim, Ismoil va Ishoqlarning ilohiga, yolg'iz ilohga ibodat qilamiz hamda biz Unga musulmon bo'luvchimiz", deganlarida guvoh bo'lganmisiz?!

134. Ular bir ummat edi, o'tib ketdilar. Ularga o'zlari kasb qilganlari bo'ladi. Sizlarga o'zingiz kasb qilganingiz bo'ladi. Ularning qilgan amallaridan siz so'ralmaysiz.

135. Ular: "Yahudiy yoki nasroniy bo'ling, hidoyat topasiz", deydilar. Balki: "Ibrohimning hanif millatiga (diniga) ergashamiz va u mushriklardan bo'lmagan", deb ayt. (Yahudiy va nasroniylarning gapi bitta: unisi, yahudiy bo'ling, hidoyat topasiz, desa, bunisi, nasroniy bo'ling, hidoyat topasiz, deydi. Bunga javoban esa, Alloh Payg'ambarimiz Muhammad alayhissalomga: "Yaxshisi hammamiz-sizlar ham, biz ham Ibrohim alayhissalomning hanif millatiga ergashaylik", deyishni buyurmoqda. "Hanif" degani barcha botil dinlarni tashlab haq din tomon burilishni anglatadi.)

136. Aytinglar: "Allohga va bizga tushirilgan narsaga, Ibrohim, Ismoil, Ishoq, Ya'qub, asbotlarga tushirilgan narsaga, Muso va Iysoga berilgan narsaga va Payg'ambarlarga Robbilaridan berilgan narsaga iymon keltirdik. Ularning orasidan birortasini farqlamaymiz va biz Unga musulmonlarmiz". (Qur'oni Karimda zikri kelgan "asbotlar" dan murod-Ya'qub alayhissalomning o'n ikki nafar o'g'lidan tarqalgan zurriyotlari. Demak, musulmonlar ularning Payg'ambarliklariga ham iymon keltirishlari

lozim.)

137. Agar siz iymon keltirganga o'xshash iymon keltirsalar, batahqiq, hidoyat topadilar. Va agar yuz o'girsalar, bas, albatta, ular xilofdan boshqa narsada bo'lmaydilar. Alloh senga ular (yomonligi)dan kifoya qiladi. Va U eshituvchi, biluvchi zotdir.

138. Allohning bo'yog'ini (lozim tuting). Allohning bo'yog'idan chiroyliroq bo'yoq berguvchi kim bor?! Va biz Unga ibodat qiluvchilarmiz. (Oyatdagi "bo'yoq" kalimasi ramzan dinni anglatadi. Insonni go'zal qilib ko'rsatadigan narsa dindir. Haqiqiy dindor shaxsda uning alomatlari yaqqol ko'zga tashlanib turadi. Shu ma'noda, inson agar go'zal bo'lish uchun turli bo'yoqlardan-din va tuzumlardan birini tanlashi lozim bo'lsa, nimani tanlashi kerak? Albatta, hech qanday gap-so'zsiz, Allohning bo'yog'ini (dinini) tutishi lozim. Chunki Allohning bo'yog'idan (dinidan) o'zga chiroyliroq bo'yoq yo'q!)

139. Ayt: "Biz bilan Alloh haqida tortishasizmi?! Va holbuki, U bizning Robbimiz va sizning Robbingiz, bizning o'z amallarimiz bor, sizning o'z amallaringiz bor. Va biz Unga muxlismiz".

140. Yoki: "Albatta, Ibrohim, Ismoil, Ishoq, Ya'qub va asbotlar yahudiy va nasroniy bo'lgan", deysizlarmi?! "Sizlar bilimdonroqmi yoki Allohmi?" degin. Huzuridagi Allohdan bo'lgan guvohlikni berkitgan kimsadan ham zolimroq odam bormi?! Va Alloh qilayotgan ishlaringizdan g'ofil emasdir.

141. Ular bir ummat edilar, o'tib ketdilar. Ularga o'zlari kasb qilganlari bo'ladi. Sizlarga o'zingiz kasb qilganingiz bo'ladi. Ularning qilgan amallaridan sizlar so'ralmaysizlar.

142. Odamlardan esi pastlari: "Bularni qiblalaridan nima yuz o'girtirdi ekan?" deydilar. "Mashriqu mag'rib Allohniki, kimni xohlasa, o'shani to'g'ri yo'lga boshlaydi", deb ayt. (Oyati karima kelajakda ro'y beradigan muhim bir ishning xabarini bermoqda. Vaqti yetib, Allohning amri ila qibla Baytul Maqdisdan Ka'bai Muazzamaga o'zgartirilganda, ya'ni, musulmonlar avvalgi qiblani qo'yib boshqasiga yuz o'giranlarida, yahudiylar-odamlardan esi pastlari, bularni qiblalaridan nima yuz o'girtirdi ekan, deydilar. Bunday ko'ngilsiz gaplar bo'lishini avvaldan bildirib qo'yayotganining bir boisi, bo'lg'usi yomon ta'sirni kesishdir.)

143. Shuningdek, sizlarni odamlar ustidan guvoh bo'lishingiz va Payg'ambar sizlarning ustingizdan guvoh bo'lishi uchun o'rta millat qildik. Sen avval yuzlangan qiblani ortga burilib ketadiganlar kim-u Payg'ambarga ergashuvchilar kim ekanini bilish uchungina qilganmiz. Garchi bu ish Alloh hidoyatga solganlardan boshqalarga og'ir bo'lsa ham. Alloh iymoningizni zoe qilmaydi. Albatta, Alloh odamlarga mehribon va rahmlidir. (Alloh taolo musulmonlarni o'rta ummat qilgan. Biz "o'rta" deb tarjima qilgan so'z arabchada "vasat" deb kelgan va yaxshi, o'rta, markaz va adolatli ma'nolarini anglatadi. "O'rta" ma'noda ko'proq ishlatilgani uchun tarjimaga shu ma'no ixtiyor qilindi. O'rtaning yaxshi deyilayotganiga bois shuki, chetlar chet bo'lgani uchun ham har xil ta'sirlarga ko'p uchraydi va buzilish ehtimoli ko'proq. Ammo o'rta buzilmay, yaxshi holicha qoladi. O'rta adolat ma'nosi berilishining sababi esa, "o'rta" atroflarga nisbatan bir xil turadi, biror tomonga og'ib, adolatni buzmaydi. Oyatdan, xuddi sizlar o'zlaringiz o'rta ummat

bo'lganingiz uchun qiblalaringizni ham shundoq qildik, degan ma'no chiqadi.)

144. Goho yuzingni osmonga tez-tez burilganini ko'ramiz. Bas, albatta, seni o'zing rozi bo'lgan qiblaga qaratamiz. Yuzingni Masjidul Harom tomon bur. Qaerda bo'lsangiz ham, yuzingizni u tomon buringiz. Albatta, kitob berilganlar uni Robbilaridan bo'lgan haq ekanini biladilar. Va Alloh ularning qilayotgan amallaridan g'ofil emasdir.

145. Agar kitob berilganlarga barcha hujjatlarni keltirsang ham, sening qiblangga ergashmaslar. Sen ham ularning qiblasiga ergashuvchi emassan. Va ular bir-birlarining qiblasiga ergashuvchi emaslar. Agar senga kelgan ilmdan keyin ham ularning havoyu nafslariga ergashsang, unda, albatta, zolimlardan bo'lursan. (Ushbu oyati karimada ahli kitoblarning tabiati, fe'lidagi muhim nuqta tushuntirilyapti: ularga hujjat-mujjat kerak emas, ularning Islomga nisbatan dushmanliklari dalil va tushunchaning yetishmasligidan emas, balki bilib, tushunib turib qilinayotgan dushmanlikdir. Ahli kitoblar qiblangga ergashmaydilar, deyilishidan ham qibla butun boshli din va millatning ramzi ekanligi ko'rinib turibdi.)

146. Kitob berilganlar uni xuddi bolalarini tanigandek taniydilar. Va, albatta, ulardan bir guruhlar bilib turib haqni berkitadilar. (Inson o'z bolasini hammadan yaxshi taniydi. Chunki bola uning jigarbanti, unda o'zining qoni, his-tuyg'ulari va butun vujudi aksini topgan. Ba'zi hollarda bolaning o'zi u yoqda tursin, hididan ham taniydi. Shunga qiyosan zarbulmasal qilib aytilyaptiki, "Kitob berilganlar uni (Muhammad alayhissalomni) xuddi bolalarini tanigandek taniydilar". Chunki ularning muqaddas kitoblari Tavrot va Injilda

oxirzamon Payg'ambari haqida oydin xabarlar kelgan. Yahudiylardan insoflilari o'sha xabar asosida Payg'ambar alayhissalomga iymon keltirib, sahobalik baxtiga-muyassar bo'lganlar. Lekin ahli kitoblardan bir guruhleri haqni bilib turib, hasad qilishib, berkitadilar. Shu jumladan, qibla haqidagi ilmni ham. Ulardagi mavjud hasad va haq doimo o'zini ko'rsatib turadi.)

147. Bu haq Robbingdandir, hech-hech shak qiluvchilardan bo'lma.

148. Har kimning yuzlanadigan tarafi bor. U o'shanga boqadi. Yaxshiliklarga shoshiling. Qaerda bo'lsangiz ham, Alloh sizlarni jamlaydi. Albatta, Alloh har bir narsaga qodirdir.

149. Qaerdan chiqsang ham, yuzingni Masjidul Harom tomon bur. Va, albatta, bu Robbingdan bo'lgan haqdir.

150. Va qaerdan chiqsan ham, yuzingni Masjidul Harom tomon bur. Qaerda bo'lsangiz ham, yuzingizni u tomonga buring. Odamlarda sizga qarshi hujjat bo'lmasligi uchun. Ulardan zulm qilganlaridan qo'rqmanglar, Mendan qo'rqinglar. Va sizga ne'matimni batamom etish uchun, shoyadki hidoyat topsangiz.

151. Shuningdek, ichingizga o'zingizdan, sizlarga oyatlarimizni tilovat qiladigan, sizlarni poklaydigan, sizlarga kitobni, hikmatni va bilmaydigan narsalaringizni o'rgatadigan Payg'ambar yubordik.'

152. Bas, Meni eslangiz, sizni eslayman. Va Menga shukr qilingiz, kufr qilmangiz.

153. Ey iymon keltirganlar! Sabr va namoz ila madad so'ranglar. Albatta, Alloh sabrlilar bilandir. (Demak, mo'min-musulmon banda mazkur qiyinchiliklarni yengish uchun

katta miqdordagi sabrga ega bo'lishi kerak. Ammo hamma narsaning chegarasi bo'lganidek, gohida sabr ham tugashi, susayishi mumkin, bunday holatda namoz yordamga keladi. Namoz bitmas-tuganmas yordamchi, kuchga-kuch, quvvatga-quvvat baxsh etuvchi, qalbgaga madad beruvchi, sabrga-sabr qo'shuvchi, sokinlik va xotirjamlik manbaidir. U ojiz, zaif odamni quvvat va yordamning asl manbai bo'lmish Alloh taologa bog'lovchi vositadir.)

154. Allohning yo'lida qatl bo'lganlarni o'liklar demang. Balki ular tirikdirlar, lekin siz sezmaysiz.

155. Albatta, Biz sizlarni bir oz qo'rqinch va ochlik bilan, mol-mulkga, jonga mevalarga nuqson yetkazish bilan sinaymiz. Va sabrlilarga bashorat ber.

156. Ular musibat yetganda: "Albatta, biz Allohnikimiz va, albatta, biz Unga qaytuvchimiz", derlar.

157. Ana o'shalarga Robbilaridan salovatlari va rahmat bor. Ana o'shalar hidoyat topganlardir. (Bu ulkan tarbiyaning yorqin misolidir. Shuncha sinov va mashaqqatlarga mukofot qilib g'alaba, nusrat va boshqa narsalar emas, Allohning salovatlari, mehri va shafqati hamda rahmati va'da qilinmoqda! Shuning uchun mo'minlar doimo Allohning roziligini ko'zlab ish qilishlari lozim bo'ladi. Bu dunyoda hosil bo'ladigan ba'zi bir natijalar oxirgi maqsad bo'lib qolmasligi kerak. Hatto aqidaning g'olib kelishi ham yuqorida aytilgan mukofotning o'rnini bosa olmaydi.)

158. Albatta, Safo va Marva Alloh(dini)ning belgilaridandir. Kim Baytullohni haj yoki

umra qilsa, ikkovlari o'rtasida sa'yi qilish gunoh emas. Kim yaxshilikni xolisona qilsa, bas, albatta, Alloh shukr qiluvchi va biluvchidir. (Oyatda Alloh taolo: "Kim Baytullohni haj yoki umra qilsa, ikkovlari o'rtasida sa'yi qilish gunoh emas", deydi. Ushbu oyat hujjat bo'lib shariatimizda Safo va Marva tepaliklari o'rtasida sa'yi qilish vojib amal, deb belgilangan. Oyatda sa'yi qilish vojib bo'ladi, deyish o'rniga, "Sa'yi qilish gunoh bo'lmaydi", deyilishining boisi shuki, ikkala tepalikda but borligi uchun, sa'yi qilish mushriklarning ishi, gunoh bo'ladi, deb o'ylab musulmonlar sa'yi qilmay qo'ygan edilar. Shuning uchun Alloh taolo gunoh bo'lmaydi, sa'yi qilinglar, demoqda.)

159. Albatta, Biz nozil qilgan ravshan oyatlarni va hidoyatni odamlarga kitobda bayon qilib berganimizdan keyin berkitganlarni-o'shalarni Alloh la'natlaydi. Va la'natlovchilar la'natlaydi.

160. Magar tavba qilib, ahli solih bo'lib, bayon qilganlarning, ana o'shalarning tavbasini qabul qilaman. Va Men tavbalarni ko'plab qabul qiluvchi va rahmlidirman.

161. Albatta, kufr keltirgan va kofirlik hoida o'lganlarga-ana o'shalarga Allohning, farishtalarning va odamlarning-barchaning la'nati bo'lgay.

162. Unda abadiy bo'lurlar. Ulardan azob yengillatilmas. Va ularga nazar ham solinmas.

163. Va ilohingiz bir ilohdir. Rohman va Rahiym bo'lmish Undan o'zga ibodatga sazovor zot yo'qdir.

164. Albatta, osmonlaru yerning yaratilishida, kechayu kunduzning almashib turishida, odamlarga manfaatli narsalari ila dengizda yurib turgan kemada, Allohning osmondan

suv tushirib, u bilan o'lgan yerni tiriltirishi va unda turli jondorlarni taratishida, shamollarni yo'naltirishida, osmonu yer orasidagi itoatgo'y bulutda aql yurituvchi qavmlar uchun belgilar bor. (Ushbu oyatlarda zikr qilingan holatlarni doim ko'rib, ularning ichida yashab yuramiz. Shu qadar ko'nikib ketganmizki, alohida e'tibor bermay qo'yganmiz. Holbuki, bularning har biri Alloh taoloning borligiga katta bir dalildir. Darhaqiqat, insof bilan, aqlni joyiga qo'yib, bir o'ylab ko'raylik-chi: osmonlaru yerni kim yaratgan? Osmonlarning chegarasini hali birov chegaralab bilgani yo'q. Undagi bor narsalar, hamma-hammasini kim yaratgan? Allohning borligini inkor qilayotgan xudosizlarmi? Yoki boshqa birorta yaratuvchi bormi?)

165. Odamlar ichida Allohdan o'zga tengdoshlarni tutadiganlar va ularni Allohni sevgandek sevadiganlar bor. Iymon keltirganlarning Allohga muhabbatlari qattiqdir. Zulm qilganlar azobni ko'rgan chog'larida, albatta, barcha quvvat Allohga xosligini va, albatta, Allohning azobi shiddatli ekanini bilsalar edi!

166. U paytda peshvolar (o'zlariga) ergashganlardan tonurlar va azobni ko'rurlar, ularning bog'lanishlari kesilur.

167. Va ergashganlar: "Qani endi bizga bir ortga qaytish bo'lsa edi, bizdan tonganlaridek, biz ham ulardan tonar edik", derlar. Shunday qilib, Alloh ularga amallarining o'zlariga hasrat bo'lganini ko'rsatur. Va ular do'zaxdan chiquvchi emaslar. (Qiyomatdan bir ko'rinish: hamma o'zi bilan ovora, birov bilan birovning ishi yo'q. Peshvolar, boshliqlar, bu dunyoda boshqalarni o'z ortidan ergashtirib yurganlar o'zlariga ergashganlardan

tonadilar. Chunki o'zining ishi chatoq bo'lib turganda, boshqaning tashvishi ortiqcha bo'ladi ularga. Azobni ko'rgach, oralaridagi barcha bog'lanishlar, aloqalar, yaqinliklar kesiladi.)

168. Ey odamlar! Yer yuzidagi narsalardan halol-poklarini yenglar. Va shayton izidan ergashmanglar, chunki u sizlarga ochiq dushmandir. (Oyati karima halol-pok rizqlarni yeyishga zid qilib shaytonning izidan ergashish qo'yilmoqda. Ya'ni, shaytonning yo'lida yurganlarga halol-pok yemaydilar, deganidir bu. Shayton insonlarga halol yedirmaslik bilan ularni Allohning itoatidan chiqaradi. Shaytonning yetoviga tushib qolgan nodon inson esa, halol-haromni farqlamay naqadar ulkan gunoh qilayotganini o'zi bilmaydi, hatto his etmaydigan darajaga tushadi.)

169. Albatta, u sizlarni yomon va fahsh ishlarga hamda Allohga qarshi bilmagan narsangizni gapirishingizga buyuradi.

170. Ularga: "Alloh nozil qilgan narsaga ergashingiz", deyilsa, ular: "Yo'k, biz otalarimizni nimada topsak, shunga ergashamiz", deydilar. Otalari hech narsaga aqli yetmagan va hidoyat topmagan bo'lsalar ham-a?!

171. Kufr keltirganlar misoli xuddi qichqiriq va sasdan boshqa narsani eshitmaydiganlarga baqirayotganga o'xshaydi. Ular kar, soqov va ko'rdirlar. Ular aql ishlatmaslar. (Alloh taolo bu oyati karimada kofirlarni cho'ponni ovozi eshitib, ma'nosini tushinmaydigan chorva hayvonlariga, Payg'ambarlarni ularni haydab yuruvchi cho'ponga o'xshatmoqda.)

172. Ey iymon keltirganlar! Sizlarga rizq qilib berganimiz pok narsalardan yenglar va Allohga shukr qilinglar, agar Unga ibodat qiladigan bo'lsalaringiz.

173. Albatta, U zot sizlarga faqat o'limtikni, qonni, cho'chqaning go'shtini va Allohdan boshqaga so'yilganni harom qildi. Kimki majbur bo'lsa-yu, zulm qilmay, haddan oshmay (yesa), unga gunoh bo'lmaydi. Albatta, Alloh mag'firatli va rahmlidir. (Sa'd ibn Abi Vaqqos roziyallohu anhu Payg'ambarimiz alayhissalomga: "Ey Allohning Rasuli, duo qiling, Alloh meni duosi qabul bo'ladiganlardan qilsin", dedilar. Shunda Payg'ambar alayhissalom: "Ey Sa'd, taomingni halol qil, duosi qabul bo'ladigan bo'lasan. Muhammadning joni qo'lida bo'lgan zot bilan qasamki, bir odam harom luqmani qorniga tashlasa, Alloh uning duosini qirq kungacha qabul qilmaydi. Qaysi bandaning go'shti haromdan va ribodan o'ssa, unga do'zax munosibdir", dedilar.)

174. Albatta, Alloh kitobda tushirgan narsani berkitganlar va uni ozgina bahoga sotganlar, ana o'shalar qorinlariga olovdan boshqa narsani yemaslar, ularga Alloh qiyomat kuni gapirmas va ularni poklamas. Ularga alamli azoblar bor. (Ibn Abbos roziyallohu anhudan rivoyat qilinadiki, u kishi: "Ushbu oyat yahudiylarning Ka'b ibn Ashraf, Molik ibn as-Soyf va Hayyi ibn Axtobga o'xshash boshliqlari haqida tushgan. Ular o'zlariga ergashganlardan hadyalar olar edilar. Muhammad alayhissalom Payg'ambar etib yuborilganlaridan so'ng, mazkur manfaatlardan mahrum bo'lishdan qo'rqib, u kishi haqidagi haqiqatni berkitdilar", dedilar.)

175. Ana o'shalar adashuvni hidoyatga, azobni mag'firatga sotib olganlardir. Do'zax o'tiga

qandoq chidaydilar-a?!

176. Buning sababi, albatta, Alloh kitobni haq bilan nozil qilgan edi. Kitob xususida ixtilof qilganlar esa, tubsiz tortishuvdadir. (Qo'llaridagi hidoyat va mag'firatni boy berib, qattiq azobga duchor bo'lishlarining sababi-ular "Alloh kitobni haq bilan nozil qilgan"ini tan olmadilar. Holbuki, bu haq kitobga amal qilib, baxt-saodatda yashasalar bo'lar edi. Ammo ular Allohning kitobi xususida ixtilof qildilar, tubsiz talashuv va tunganmas ixtilof girdobiga tushib qoldilar. Oqibatda mazkur azoblarga duchor bo'ldilar.)

177. Yaxshilik yuzingizni mashriq yoki mag'rib tomonga burishingizda emas. Lekin yaxshilik kim Allohga, oxirat kuniga, farishtalarga, kitobga, Payg'ambarlarga iymon keltirsa va yaxshi ko'rgan molini qarindoshlarga, yetimlarga, miskinlarga, vatangadolarga, tilanchilarga, qul ozod qilishga bersa, namozni qoim qilsa, zakot bersa. Ahd qilganda ahdiga vafo qiluvchilar, kambag'allik, qiyinchilik paytida va shiddat vaqtida ham sabr qiluvchilarga, ana o'shalar sodiq bo'lganlardir. Ana o'shalar taqvodorlardir.

178. Ey iymon keltirganlar! Sizga o'ldirilganlar uchun qasos farz qilindi: hurga hur, qulga qul, ayolga ayol. Kimga o'z birodaridan bir narsa afv qilinsa, bas, yaxshilik ila so'ralsin va ado etish ham yaxshilikcha bo'lsin. Bu Robbilaringizdan yengillik va rahmatdir. Undan keyin kim dushmanlik qilsa, unga alamli azob bor. (Bu oyati karimada Alloh taolo qasos olishda adolat bo'lishini, haddan oshmaslikni uqdirib, "hurga hur, qulga qul, ayolga ayol", deb tushuntirmoqda. Lekin oyati karimaga binoan, odam o'ldirgan shaxsni qasos uchun,

albatta, o'ldirish shart emas, balki o'likning egalari kechib yuborsa, o'ldirmay qo'yib yuborsa, o'rniga xun puli olsa ham bo'ladi. Bunda o'lik egasi haqini yaxshilik bilan so'rashi lozim, aybdor taraf ham ularning haqini yaxshilik bilan ado etishi zarur.)

179. Sizlarga qasos olishda hayot bor. Ey aql egalari! Shoyadki taqvodor bo'lsangiz. (Bu oyati karima qasosning shariatga kiritilishining hikmatini bayon qilmoqda. Demak, qasos olishda kishilar uchun hayot bor ekan. Qasos qalbdagi nafratni qondirish emas, balki oliy maqsad-hayot uchun ekan. Qasos olish yo'lga qo'yilsa, inson hayotini saqlab qolishda katta ish qilingan bo'ladi. Chunki har bir odam boshqa birovni o'ldirsa, qasosiga o'zining ham o'ldirilishini biladi va hech qachon odam o'ldirishga qo'l urmaydi.)

180. Sizlardan birortangizga o'lim kelganda, agar u boylik qoldirayotgan bo'lsa, ota-onasi va yaqinlariga to'g'rilik bilan vasiyat qilish taqvodorlarning burchi sifatida farz qilindi. (Bu oyati karima meros haqidagi oyatdan avval tushgan, keyinchalik meros oyati tushib, vasiyat qilmasa ham, o'lgandan qolgan mol meros sifatida yaqin kishilarga bo'lib berilishi bayon qilindi. O'sha oyatda kimga qancha tegishi ham aytili. Ota-ona merosxo'rlar qatoriga kirdilar.)

181. Kim uni eshitgandan so'ng o'zgartirsa, bas, gunohi faqat o'zgartirganlarning o'ziga bo'ladi. Albatta, Alloh eshituvchi va biluvchidir. (Ya'ni, o'layotgan odamning vasiyatini eshitgan odam u o'lgach, vasiyatini o'zgartirib, mol-dunyosining vasiyatga muvofiq taqsimlanmasligiga sabab bo'lsa, gunohkorlardandir. Gunoh vasiyat qiluvchi yoki vasiyat qilingan kishiga emas, balki o'sha o'zgartiruvchining o'ziga bo'ladi. Alloh eshituvchi va

biluvchi zotdir.)

182. Kimki vasiyat qiluvchidan toyilish yoki gunoh sodir bo'lishidan qo'rqsa, bas, ularning orasini isloh qilsa, unga gunoh bo'lmaydi. Albatta, Alloh mag'firatli va rahmli zotdir. (Biz "toyilish" deb tarjima qilgan so'z oyati karimada "janafan" deyilgan. Bu so'z xato qilib haqdan burilishni bildiradi. Ya'ni, bilmasdan. "Gunoh" esa, bilib turib haqsizlik qilishdir. Demak, vasiyat qiluvchi bilibmi-bilmaymi noto'g'ri vasiyat qilgan bo'lsa, uning vasiyatini buzgan odam bundan avvalgi oyatda kelgani kabi gunohkor bo'lmaydi. Misol uchun, bir odam molining uchdan biri miqdoridan ko'pini vasiyat qilib yuborsa, vasiyati faqat uchdan biriga o'tadi, qolganiga amal qilmagan odam gunohkor bo'lmaydi.)

183. Ey iymon keltirganlar! Sizlardan avvalgilarga farz qilganidek, sizlarga ham ro'za farz qilindi. Shoyadki taqvodor bo'lsangiz.

184. Sanoqli kunlar. Sizlardan kim bemor yoki musofir bo'lsa, bas, sanog'ini boshqa kunlarda tutadi. Uni qiynalib tutadiganlar zimmasida bir miskin taomi fidya lozimdir. Kim yaxshilikni o'z ixtiyori ila qilsa, o'zi uchun yaxshidir. Agar bilsangiz, ro'za tutmog'ingiz siz uchun yaxshidir.

185. Ramazon oyiki, unda odamlarga hidoyat hamda hidoyatu furqondan iborat ochiq bayonotlar bo'lib, Qur'on tushirilgandir. Sizdan kim u oyda hozir bo'lsa, ro'zasini tutsin. Kim bemor yoki safarda bo'lsa, bas, sanog'ini boshqa kunlardan tutadi. Alloh sizlarga yengillikni xohlaydi va sizlarga qiyinchilikni xohlamaydi. Sanog'ini mukammal qilishingiz va sizni hidoyatga boshlagan Allohni ulug'lashingiz uchun. Shoyadki shukr

qilsalaringiz. (Alloh taolo O'zining abadiy mo''jizasi, qiyomatgacha insoniyatga hidoyat bo'ladigan kitobi Qur'oni Karimni tushirish vaqti qilib Ramazoni sharif oyini ixtiyor qilganining o'zi bu oyning fazilatini yuksakka ko'targan. Endi esa, nur ustiga nur, fazilat ustiga fazilat qo'shib, ro'za ibodatini ham shu Ramazon oyida tutishni farz qilmoqda.)

186. Agar bandalarim sendan Meni so'rasalar, Men, albatta, yaqinman. Duo qilguvchi duo qilganda ijobat qilaman. Bas, Menga ham ijobat qilsinlar va iymon keltirsinlar. Shoyadki to'g'ri yo'lni topsalar. (Abdulloh ibn Amr roziyallohu anhudan imom Ahmad Rivoyat qiladilarki, Payg'ambarimiz alahissalom: "Qalblar idishga o'xshaydi. Ba'zilar ba'zisidan ko'proq joylashtiradi. Agar Allohdan biror narsa so'raydigan bo'lsangiz, ijobat bo'lishiga qattiq ishonib so'rang. G'ofil qalb bilan duo qilgan bandaning duosini Alloh qabul qilmaydi", dedilar. Imomi Buxoriy Abu Hurayra roziyallohu anhudan rivoyat qilgan hadisda, Payg'ambarimiz alayhissalom: "Agar banda shoshilishmasa, duosiga ijobat bo'ladi. Duo qildim, qabul bo'lmadi, demasin", deganlar.)

187. Sizlarga ro'za kechasida xotinlaringizga yaqinlik qilish halol qilindi. Ular sizga libosdir, siz ularga libosdirlar. Alloh sizning o'zingizga hiyonat qilayotganingizni bildi, tavbangizni qabul etdi va sizlarni afv etdi. Endi ularga yaqinlashavering va Alloh sizga yozgan narsani talab qiling. Tong paytida oq ip qora ipdan ajraguncha yeb-ichavering. So'ngra ro'zani kechasigacha batamom qiling. Masjidlarda, e'tikofdaligingizda ularga yaqinlik qilmang. Bular Allohning chegaralaridir, unga yaqinlashmang. Alloh odamlarga O'z oyatlarini shundoq bayon etadi. Shoyadki taqvo qilsalar. ("E'tikof" so'zi bir narsani

lozim tutish ma'nosini bildiradi. Shariatda esa, masjidta Allohga yaqinlik hosil qilish niyatida ibodatni lozim tutishga aytiladi. Payg'ambarimiz alayhissolatu vassalam Ramazoni sharifning oxirgi o'n kunligida e'tikofda o'tirar edilar. E'tikof o'tirgan odam iloji boricha masjiddan chiqmay ibodat bilan mashg'ul bo'ladi. Unda banda Alloh uchun hamma narsadan ajrab chiqadi. Shuning uchun ayollarga yaqinlik qilishdan ham o'zini tiyadi. Ushbu zikr qilingan narsalarning barchasi Alloh taologa bog'liq narsalar, Uning chegaralari. Alloh ularga yaqinlashmaslikka buyurmoqda, chunki chegaraga qancha yaqinlashilsa, chegarani buzish ehtimoli shuncha ko'payadi.)

188. Bir-birlaringizning mollaringizni botil yo'l bilan yemang. Bilib turib odamlarning mollaridan bir qismini yeyishingiz uchun uni hokimlarga gunohkorona tashlamang. (Imom Qurtubiy deganlarki: "Oyatdagi "botil yo'l bilan yemaslik"ka haromning barcha turlari kiradi. Qimor, aldamchilik, harom narsalarni sotib mol topishlik, harom kasblarni qilib mol topishlik va boshqalar".)

189. Sendan hilollar haqida so'rarlar. "Ular odamlar va haj uchun vaqt o'lchovidir", deb ayt. Yaxshilik uylarning orqasidan kirishingizda emas, lekin yaxshilik, kim taqvodorlik qilsa, shundadir. Va uylarga eshiklaridan kiring. Allohga taqvo qiling. Shoyadki najot topsangiz. (Hajga bog'liq ulug' ruknlar kunini va yana boshqa vaqtlarni aniqlash uchun, albatta, hilolga qaraladi va vaqt uning chiqishidan belgilanadi. Demak, haj va hilolda o'zaro bog'liqlik bor. Shu bog'liqlik tufayli hilol haqida javob tushgan oyat hajga bog'liq yana bir masalani ham oydinlashtiradi. Imom Buxoriy va Imom Muslimlar sahih

kitoblarida al-Barro roziyallohu anhudan rivoyat qiladilarki: "Ansoriylarda (madinalik musulmonlarda) hajdan qaytib kelganda uyning eshigidan kirmaslik odat bor edi. Ulardan bir kishi hajdan qaytganda uyining eshigidan kiribdi. Bu ishi unga ayb qilgandek qaralishiga sabab bo'libdi. Shunda "Yaxshilik uylarning orqasidan kirishingizda emas...", oyati tushdi", deganlar.)

190. Sizga urush qilayotganlarga qarshi Allohning yo'lida urush qiling. Va tajovuzkor bo'lmang. Albatta, Alloh tajovuzkor bo'lganlarni xush ko'rmas.

191. Ularni topgan yeringizda qatl qiling. Va sizlarni chiqargan joydan ularni ham chiqaring. Fitna qatl etishdan yomonroqdir. Masjidul Harom oldida sizga qarshi urushmagunlaricha, siz urushmang. Agar urushsalar, bas, siz ham urushing. Kofirlarning jazosi shunday.

192. Agar to'xtasalar, albatta, Alloh mag'firatli va rahmlidir.

193. Fitna bo'lmasligi va din Allohga bo'lishi uchun ular bilan jang qiling. Agar to'xtasalar, zolimlardan boshqalarga dushmanlik yo'q.

194. Harom oyga harom oy. Harom qilingan narsalarda qasos bor. Kim sizga dushmanlik qilsa, siz ham unga shunga o'xshash dushmanlik qiling. Va Allohga taqvo qiling hamda, bilingki, albatta, Alloh taqvodorlar bilandir. (Oyati karimadagi "Ash-shahrul-haromu" deb kelgan ta'birni "harom oy" deb tarjima qildik. "Harom oy" degani urush harom qilingan oy, deganidir. "Harom oyga harom oy", ya'ni, kim urush harom qilgan oyni hurmatini buzsa, unga bu oy bergan hurmatlar bekor qilinadi. Agar u bu oyni hurmat

qilmay urush boshlasa, unga qarshi urush qilinadi. Musulmonlarga qarshi urush ochib, harom qilingan narsani buzib tajovuzkorlik qilganlardan o'ch olinadi. Ammo o'ch olishda ma'lum chegara bo'lib, musulmonlar undan chiqmaydilar. Qilgan dushmanligiga yarasha javob qilinadi, oshirib yuborilmaydi yoki kamaytirib qo'yilmaydi.)

195. Va Allohning yo'lida nafaqa qiling. O'zingizni halokatga duchor qilmang. Ehson qiling, albatta. Alloh ehson qiluvchilarni xush ko'radi. (Bu oyati karimada Alloh taolo musulmonlarni o'zining yo'lida pul-mol nafaqa qilishga amr qilmoqda. Bunga jihod uchun ham, boshqa xayrli ishlar uchun ham nafaqa qilish kiradi. "O'zingizni halokatga duchor qilmang" jumlasida bir necha xil ma'no bor. Biri: Allohning yo'lida nafaqa qilmay, o'zingizni halokatga duchor qilmang. Ya'ni, baxilligingiz halokatga sabab bo'lmasin, degani. Yana bir ma'nosi: o'zingizni o'zingiz o'ldirmang. Bir kishi o'zining o'limiga o'zi sabab bo'lsa, o'zini o'zi o'ldirdi, deyiladi.)

196. Alloh uchun haj va umrani tugal ado eting. Agar ushlanib qolsangiz, muyassar bo'lganicha qurbonlik qiling. Qurbonlik o'z joyiga yemaguncha, sochingizni oldirmang. Sizdan kim bemor bo'lsa yoki boshida ozor beruvchi narsa bo'lsa, ro'za tutish yoki sadaqa berish yoxud qurbonlik so'yish ila to'lov to'lasin. Agar tinch bo'lsangiz, kim umradan hajgacha huzur qilgan bo'lsa, muyassar bo'lgan qurbonlikni qilsin. Kim topmasa, uch kun hajda, yetti kun qaytganingizda-hammasi o'n kun to'liq ro'za tutsin. Bu ahli Masjidul Haromda yashamaydiganlar uchun. Va Allohga taqvo qiling hamda, bilingki, albatta, Alloh iqobi shiddatli zotdir.

197. Haj ma'lum oylardir. Kimki ularda o'ziga hajni farz qilsa, hajda shahvoniy narsalar, fisq va janjal yo'qdir. Nima yaxshilik qilsangiz, Alloh uni biladi. Ozuqa oling, eng yaxshi ozuqa taqvodir. Menga taqvo qiling, ey aql egalari! (O'ziga hajni farz qilish-hajni niyat qilib, ihromga kirish deganidir. Demak, unday odamga shahvoniy ishlar, ya'ni, jinsiy yaqinlik va uning haqidagi gap-so'zlarni so'zlash mumkin bo'lmaydi. Fisq-katta-kichik gunoh ishlarni qilish. Janjal-odamlar bilan talashib-tortishish va so'kishib, achchiq chiqarish. Bu ishlar ham mumkin emas. Chunki haj qiluvchi inson ulug' maqomga erishgan bo'ladi. U dunyoning hammasidan yuz o'girib, ajrab, Allohga yuzlanadi, Robbul Olamiynning uyini ziyorat qilgani chiqqan bo'ladi. Shu bois oliy darajadagi odob bilan odoblanishi zarur. Hamma yomon narsalarni tark etib, yaxshi ishlarni ko'proq qilishi lozim.)

198. Sizga o'z Robbingizdan fazl istashingizda gunoh yo'qdir. Arofatdan qaytib tushganingizda, Allohni mash'arul haromda zikr qiling. Ilgari adashganlardan bo'lsangiz ham, sizni hidoyatga boshlagani uchun Uni zikr qiling. (Oyatda zikr qilingan "fazl" so'zi rizq, kasb ma'nosini anglatadi. Odamlar o'rtasida hajga borgan kishi tijorat bilan yoki boshqa biror kasb bilan shug'ullansa bo'lmaydi, degan tushuncha bor edi. Imom Nasafiy rivoyat qilishlaricha, bir qavm: "Hammollik va tojirlik qilgan odamning haji haj bo'lmaydi", degan gapni tarqatganida, shu oyat nozil bo'lgan ekan. Shunga o'xshash ma'nolar boshqa rivoyatlarda ham kelgan. Imom Ahmad qilgan rivoyatda, Abu Umoma aytadilarki: "Abdulloh ibn Umardan, biz kiraga ishlaymiz, haj qilsak bo'larmi?" deb

so'rasam, "Baytullohni tavof qilib, Arofatda vuquf qilib, tosh otib, sochingizni oldirasizmi?" dedi. "Albatta" dedim. U kishi: "Bir odam Rasulullohning huzurlariga kelib, sen hozir mendan so'ragan narsani so'ragan edi, javob bermay turdilar. So'ng Jibroil "Sizga o'z Robbingizdan fazl istashingizda gunoh yo'qdir", degan oyatni olib tushdi, dedilar. Ilgari musulmonlar Islomdan oldingi hayotlari bilan musulmon bo'lganlaridan keyingi hayotlarini solishtirib ko'rib, bu ulug' ne'matlarni tushunib yetar edilar va uni bergan Allohga shukr qilar edilar.)

199. So'ngra odamlar qaytib tushgan joydan tushinglar. Va Allohga istig'for aytinglar. Albatta, Alloh mag'firatli, rahmli zotdir.

200. Ibodatlaringizni tugatganigizda, Allohni otalaringizni eslagandek, balki undan ham kuchliroq eslang. Odamlardan ba'zilari: "Robbimiz bizga bu dunyoda bergin", deydi va unga oxiratda nasiba yo'qdir.

201. Va ulardan ba'zilari: "Robbimiz, bizga bu dunyoda ham yaxshilikni, oxiratda ham yaxshilikni bergin va bizni do'zax olovi azobidan saqlagin", deydi."

202. Ana o'shalarga qilgan kasblaridan nasiba bor. Va Alloh tez hisob qiluvchidir.

203. Allohni sanoqli kunlarda eslang. Bas, kim ikki kundan keyin shoshilib, ketsa, unga gunoh yo'q. Kim kechikib qolsa, unga gunoh yo'q. Taqvo qiluvchilar uchun. Allohga taqvo qilinglar va, bilinglarki, albatta siz Unga to'planursiz. (Payg'ambarimiz alayhissalom: "Arafa, qurbonlik va tashriq kunlari biz ahli Islomning bayrami-yemoq, ichmoq kunlaridir", deganlar. Shundan chiqadiki, arafa va qurbon hayiti kunlari tashriq kunlari

qatoriga kirmaydi. Ushbu oyatda Alloh taolo sanoqli kunlarda, ya'ni, tashriq kunlarida O'zini eslashga, zikr qilishga buyurmoqda. Ikrima roziyallohu anhudan rivoyat qilinadiki: "Sanoqli kunlarda Allohni eslang", degani tashriq kunlarida farz namozlaridan keyin, "Allohu akbar", "Allohu akbar", deb takbir ayting, deganidir".)

204. Odamlar ichida dunyo hayotidagi gapi seni ajablantiradiganlari bor. U qalbidagi narsaga Allohni guvoh ham qiladi. Holbuki, u ashaddiy xusumatchidir.

205. Va burilib ketganda, yer yuzida fasod uchun hamda ekin va nasilni halok qilish uchun harakat etadi. Va holbuki, Alloh fasodni xush ko'rmas.

206. Agar unga, Allohdan qo'rqgin, deyilsa, uni kibru havosi gunohga yetaklaydi. Jahannam unga yetarlidir. U qanday ham yomon o'rin-a?

207. Va odamlardan Allohning roziligini tilab jonini sotadiganlar bor. Va Alloh bandalarga mehribondir. (Bu haqiqiy muxlis mo'minning vafsi. Uning yagona maqsadi-Allohning roziligini topish. Bu yo'lda u hamma narsani sarflashga, hatto jonini berishga ham tayyor. Faqat Alloh taoloning roziligini topsa bo'ldi.)

208. Ey iymon keltirganlar! Islomga to'lig'icha kiring. Va shaytonning izidan ergashmang. Albatta, u sizga ochiq dushmandir.

209. Agar ochiq bayonotlar kelgandan keyin ham toyilsangiz, bilingki, albatta, Alloh aziz va hikmatlidir.

210. Ular Alloh va farishtalar soyali bulutlarda kelishi hamda ishning tugashidan boshqaga intizor bo'lmayaptilar shekilli?! Va barcha ishlar Allohga qaytajak. (Ochiq-

oydin bayonotlar, hujjat va dalillar kelgandan keyin ham Islomga yurmay, shaytonning izidan yurishlaridan ular xuddi qiyomatni intizor bo'lib kutayotganga o'xshaydi. Ish tugab, hamma narsa oxiriga yetadigan kunni kutayotganga o'xshaydi. Bo'lmasa, hamma narsa aniq bo'lgan bo'lsa ham, nima uchun Islomga kirmay turibdilar? Nima ularning yo'lini to'syapti? Ular bilib qo'ysinlarki, "barcha ishlar Allohga qaytajak".)

211. Bani Isroildan ularga qancha oyatlarni berganimizni so'ra. Kimki o'ziga kelgan Allohning ne'matini o'zgartirsa, bas, albatta, Alloh iqobi qattiq zotdir.

212. Kufr keltirganlarga bu dunyo hayoti ziynatlandi va ular iymon keltirganlarni masxara qiladilar. Va holbuki, qiyomat kuni taqvo qilganlar ulardan ustundir. Alloh kimni xohlasa, behisob rizq beradi. (Kofirlarning Alloh yo'liga yurmasliklarining sababi dunyo hayotining ziynatidir. Ularning birdan bir maqsadi, fikri-zikri va orzu-umidi-shu besh kunlik dunyoning hoy-havasi, ziynatidir. Kofirlar hayotning ma'nosini shunda, deb tushunadilar. Iymonsiz bo'lganlari uchun hayvoniy tasavvur va chegaradan tashqariga chiqa olmaydilar. Mo'min kishi uchun esa, bu dunyoning ziynati haqir va ahamiyatsiz narsa hisoblanadi. Ular dunyo hoy-havasiga o'ch bo'lishni o'zlariga or hisoblaydilar. Haqiqiy hayot-oxirat hayoti kelgan choqda esa, hamma narsa o'z o'rniga tushadi. O'shanda, ya'ni, qiyomat kunida mo'minlar, taqvo qilganlar kofirlardan ustun bo'ladilar. Rizqi ro'zga keladigan bo'lsak, uni Alloh taolo kimga xohlasa, behisob beradi. Rizq beruvchi Uning O'zi. Mo'minga ham, kofirga ham beraveradi.)

213. Odamlar bir millat edilar. Bas, Alloh xushxabar va ogohlantirish beruvchi

Nabiylarni yubordi va ularga odamlar o'rtasida, ular ixtilof qilgan narsalarda hukm qilish uchun haq kitob tushirdi. U to'g'risida ixtilofni ochiq hujjatlar kelgandan so'ng, kimga berilgan bo'lsa, o'shalargina haddan oshib qildilar. Iymon keltirganlarni haq to'g'risida ixtilof qilgan narsalarida Alloh O'z izni ila hidoyatga soladi. Alloh kimni xohlasa, to'g'ri yo'lga boshlaydi. (Alloh iroda qilgan to'g'ri yo'l Islomga to'lig'icha kirish bilan bo'ladi. Buni amalga oshirish uchun shaytonning izidan yurganlar, hasad, tama', hirs va havoyu nafs tufayli haq kitob to'g'risida ixtilofga tushganlar bilan bo'ladigan to'qnashuvlarda g'olib kelish kerak. Ulardan bo'ladigan zulm va dushmanliklarga chidash kerak.)

214. Sizdan avval o'tganlarga kelganga o'xshash narsa sizlarga kelmasdan turib, jannatga kiramiz, deb o'yladingizmi? Ularni balo va musibatlar tutgan va larzaga tushirilganlar. Hattoki, Payg'ambar va u bilan iymon keltirganlar: "Allohning nusrati qachon bo'ladi?" deganlar. Ogoh bo'linglar, albatta, Allohning nusrati yaqindir. (Demak, jannatga kirish oson emas, iymon, Islomni og'izda e'lon qilib qo'yish bilangina bo'lavermaydi. Jannatga kirishning bir sharti-avvalgi ummatlardan unga kirishga haqdor bo'lganlarga yuborilgan og'ir sinovlarni boshdan o'tkazish zarur.)

215. Sendan nimani nafaqa qilishni so'rarlar. Sen: "Nafaqa qilgan yaxshiligingizdan otionalarga, yaqin kishilarga, yetimlarga, miskinlarga va vatangadolarga bo'lsin. Qanday yaxshilik qilgan bo'lsangiz, albatta, Alloh uni biluvchidir", deb ayt.

216. Sizga yoqmasa ham, jang qilishingiz farz qilindi. Shoyadki yoqtirmagan narsangiz siz uchun yaxshi bo'lsa. Va shoyadki yoqtirgan narsangiz siz uchun yomon bo'lsa. Alloh

biladi, siz bilmaysiz. (Alloh taolo bandalarining hamma holatlarini yaxshi biladi. Ularning jangni yoqtirmasliklarini ham biladi. Insonning tabiati shundoq: mashaqqatni, qiyinchilikni yoqtirmaydi. Lekin Islom odamlarga yoqadigan narsalarni emas, balki ularga foyda, ikki dunyoda baxt-saodat keltiradigan amallarni taklif qiladi. Insonga yoqmaydigan jang, nafaqa kabi narsalar aslida o'zi uchun yaxshi bo'ladi. Shuningdek, urushga bormay uyda o'tirishi kabi o'ziga yaxshi ko'ringan narsalar aslida uning uchun yomonlik bo'lishi mumkin. Bunday ishlarning oqibatini Alloh biladi, banda bilmaydi.)

217. Sendan harom oyda urush qilish haqida so'raydilar. Sen: "Unda urush qilish katta gunoh. Allohning yo'lidan to'sish, unga kufr keltirish, Masjidul Haromdan to'sish, uning ahlini undan chiqarish Allohning huzurida eng katta gunohdir. Fitna o'ldirishdan kattaroqdir", deb ayt. Ular agar qodir bo'lsalar, sizlarni diningizdan qaytargunlaricha sizga qarshi urush qilaveradilar. Sizdan kimki dindan qaytib, kofir holida o'lib ketsa, ana o'shalar bu dunyoyu oxiratda amali habata bo'lganlardir. Ana o'shalar do'zax egalaridir. Ular unda abadiy qolguvchilardir.

218. Albatta, iymon keltirganlar, hijrat qilganlar va Allohning yo'lida jihod qilganlar-ana o'shalar Allohning rahmatini umid qiladilar. Alloh mag'firatli va rahmli zotdir. (Hukm umumiy: kim bo'lishidan qat'iy nazar, iymon keltirsa. mo'minlik sifatiga erishsa, diniyu diyonatini saqlab qolish niyatida hijrat qilsa, Allohning yo'lida jihod qilsa, ular Allohning rahmatidan umid qiladilar. Allohning rahmati ularga bo'lmasa, kimga bo'lar edi!)

219. Sendan xamr va qimor haqida so'rarlar. Sen: "Ikkisida katta gunoh va kishilar uchun

manfaat bor va gunohlari naflaridan kattadir", deb ayt. Va sendan nimani nafaqa qilishni so'rarlar. Sen: "Ortiqchasini", deb ayt. Alloh shundoq qilib sizga O'z oyatlarini bayon qiladi. Shoyadki tafakkur qilsangiz. (Oyatdagi "xamr" so'zini ichkilik, aroq yoki vino deb tarjima qilmadik. Chunki "xamr" so'zi umumiy bo'lib, iste'mol qilgan kishining aqlini to'suvchi, ya'ni, bir oz bo'lsa-da ta'sir o'tkazuvchi barcha narsaga aytiladi. Buning ichiga nasha, qoradori, ko'knori va boshqalar ham kiradi. Dunyoda adolat o'rnatish, yer yuzida Allohning xalifasi bo'lish vazifasi yuklatilgan shaxs aroqxo'r yoki qimorboz va molini noo'rin sarflaydigan bo'lishi mumkinmi? Albatta, yo'q. Holbuki, xamr ichish, qimor o'ynash va noo'rin nafaqa qilish hollari johiliyat vaqtida kishilar hayotiga singib ketgan edi. Xamrsiz hayotni tasavvur qila olmas edilar.)

220. Bu dunyo va oxirat haqida. Sendan yetimlar haqida so'rarlar. Sen: "Ularga isloh qilish yaxshidir", deb ayt. Agar ularning (mollarini) aralashtirib yuborsangiz, bas, birodarlaringiz. Alloh buzg'unchini ham, islohchini ham biladi. Agar xohlasa, Alloh sizlarni qiyinchilikka solardi. Albatta, Alloh aziz va hikmatli zotdir. (Abdulloh ibn Abbos roziyallohu anhu aytishlaricha, yetimlarni o'z kafolatiga olgan kishilar, yetimlarning haqqini yeb qo'ymaylik, deb ularning ovqatlarini ham, ichimliklarini ham alohida qilib qo'yishgan ekan. Hatto yetimdan biror ovqat ortib qolsa, o'zi yemasa, buzilib ketsa ham, birov yemaydigan bo'libdi. Bunday qiyin holni Payg'ambarimiz Muhammad alayhissalomga zikr qilishganida, Alloh taolo: "Sendan yetimlar haqida so'raydilar", oyatini nozil qilgan ekan.)

221. Mushrika ayollarni iymon keltirmagunlaricha nikohingizga olmang. Shubhasiz, mo'mina cho'ri mushrikadan, gar u sizni ajablantirsa ham, yaxshidir. Va mushriklar iymonga kelmagunlaricha (mo'minani)ularga nikohlab bermang. Shubhasiz, mo'min qul mushrikdan, gar sizni ajablantirsa ham, yaxshidir. Anavilar do'zax o'tiga chaqiradilar. Alloh esa, O'z izni ila jannatga va mag'firatga chaqiradi hamda odamlarga O'z oyatlarini bayon qiladi. Shoyadki esga olsalar. (Nikoh insoniy aloqalar ichida eng muqaddas va ahamiyatlisidir. Bu aloqa odam bolasining ko'plab xohish istaklariga javob beradi. Nikohdagi ikki shaxs bir-biriga eng yaqin shaxslar hisoblanadi. Bu holga erishish avvalo qalblarning birlashmog'ini, qalblarning birlashmog'i esa, aqida birligini taqozo etadi. Chunki har bir insonning hayotiy yo'lini belgilaydigan o'lchov diniy nuqtai nazari bo'ladi. Shu boisdan Islomda aqidasi buzuq ayollarga uylanish, mushrik erkaklarga turmushga chiqish man qilinadi.)

222. Sendan hayz haqida so'rarlar. Sen: "U ko'ngilsiz narsadir. Hayz chog'ida ayollardan chetda bo'ling. Ularga pok bo'lmagunlaricha yaqinlashmanglar. Agar pok bo'lsalar, ularga Alloh amr qilgan joydan keling. Albatta, Alloh tavba qiluvchilarni sevadi va poklanuvchilarni sevadi", deb ayt.

223. Ayollaringiz ekinzorlaringizdir. Bas, ekinzoringizga xohlaganingizcha keling. O'zingiz uchun (yaxshilik) taqdim qiling. Va Allohga taqvo qiling hamda, bilingki, albatta, Unga ro'baro' keluvchisiz. Mo'minlarga bashorat ber. (Er-xotin orasidagi hassos va nozik aloqa Qur'oni Karim oyatlarida o'ziga xos uslub bilan tasvirlanadi. Avvalgi oyatlardan

birida er-xotinni bir-biriga nisbatan kiyim-libos deb ta'rif qilingan edi. Bu oyatda esa, ayollar ekinzorga o'xshatilyapti.)

224. Allohga ichgan qasamlaringizni yaxshilik qilish, taqvo qilish va odamlar orasini isloh etishingizga to'siq qilmang. Alloh eshituvchi, biluvchi zotdir.

225. Alloh sizlarning bexuda qasamlaringiz uchun tutmaydi. Lekin qalbdan kasb qilganingiz uchun tutadi. Va Alloh mag'firatli, rahmli zotdir.

226. Xotinlaridan iylaa qilganlar uchun kutish to'rt oydir. Agar qaytsalar, bas, albatta, Alloh mag'firatli, rahmli zotdir.

227. Va agar taloqni qasd qilsalar, bas, albatta, Alloh eshituvchi, biluvchi zotdir. (Iylaa-er kishining o'z xotiniga yaqinlik qilmaslikka qasam ichishidir. Johiliyat davrida odamlar xotinidan achchig'i chiqsa yoki uni jazolamoqchi bo'lsa, iylaa qilib, unga jinsiy yaqinlik qilmaslikka qasam ichib qo'yar ekan. Shu bilan bir-ikki yil yoki undan ham ko'proq beparvo yuraverar ekan. Ayol bechora azobda qolar ekan. Iylaaning uzoq vaqti aynan to'rt oy bo'lishining hikmati shuki, ayol kishi ersiz shu muddatga sabr qila oladi. Bundan o'tib ketsa, chiday olmaslik ehtimoli bor.)

228. Taloq qilingan ayollar uch qur'u kutadilar. Agar Allohga va qiyomat kuniga iymon keltirgan bo'lsalar, Alloh rahmlarida halq qilingan narsani berkitishlari halol bo'lmaydi. O'shanda erlari ularni, agar islohn iroda qilsalar, o'zlariga qaytarib olishga haqliroqdirlar. Va yaxshilik ila ularning burchlari muqobilida haqlari ham bordir. Va erkaklarga ulardan ustun daraja bordir. Alloh aziz va hakimdir. (Ushbu oyati karimadagi

hukm eri bilan birga yashagan, hayz ko'radigan va taloq qilingan ayollarga oiddir.)

229. Taloq ikki martadir. So'ngra yaxshilikcha ushlab qolish yoki yaxshilikcha qo'yib yuborish. Sizga ularga bergan narsangizdan biror narsani olish halol bo'lmaydi, magar ikkovlari Allohning chegaralarida tura olmaslikdan qo'rqsalar (bo'ladi). Bas, agar ikkovlarining Allohning chegaralarida tura olmasligidan qo'rqsangiz, xotin bergan evazda ikkovlariga gunoh yo'qdir. Ushbular Allohning chegaralaridir. Bas, ulardan tajovuz qilmang. Va kim Allohning chegaralarida tajovuz qilsa, bas, o'shalar, ana o'shalar, zolimlardir.

230. Bas, agar yana taloq qilsa, bundan keyin u ayol toki boshqa erga tegib chiqmaguncha unga halol bo'lmaydi. Agar u ham taloq qilsa, gar Allohning chegaralarida turishga ishonsalar, bir-birlariga qaytsalar, gunoh bo'lmaydi. Ushbular Allohning bilgan qavmlarga bayon qilayotgan chegaralaridir. (Ya'ni, agar avvalgi ikkita ustiga yana bir bor taloq qilsa, jami uchta bo'ladi. Uch taloq bo'lgandan keyin ayol taloq qilgan erkakka halol bo'lmaydi. Eru xotin bo'lib yashashlari mumkin emas. Faqat bir yo'l bor, u ham bo'lsa, u ayol boshqa erga tegsa-yu u er bilan er-xotin bo'lib hayot kechirib yurganda, ikkinchi er vafot etib qolsa yoki taloq qilsa, shundan keyingina yana avvalgi eri bilan qayta turmush qursa bo'ladi. "Agar u ham taloq qilsa, gar Allohning chegaralarida turishga ishonsalar, bir-birlariga qaytsalar, gunoh bo'lmaydi", deyilishining ma'nosi shu.)

231. Xotinlarni taloq qilishingizda, muddatlari oxiriga yetganda, ularni yaxshilik bilan ushlab qoling yoki yaxshilik bilan qo'yvoring. Ularni tajovuz uchun, zarar yetkazish

yuzasidan ushlab turmang. Kim o'shandoq qilsa, shubhasiz, o'ziga zulm qiladi. Allohning oyatlarini hazil bilmang. Allohning sizga bergan ne'matini va va'z etib tushirgan kitobi va hikmatini esda tuting. Allohga taqvo qiling va, bilingki, albatta, Alloh har bir narsani biluvchidir. (Allohning ulug' ne'mati-Islomni din va Muhammad alayhissalomni Payg'ambar qilib yuborishidir. Va'z etib tushirgan kitobi-Qur'oni Karim. Hikmat-Payg'ambar alayhissalomning sunnatlari. Bu narsalarni doimo esda tutish, ular asosida ilohiy ko'rsatmalarga amal qilib yashashgina insonga baxt keltiradi, shu jumladan, oilaviy hayotda ham.)

232. Xotinlarni taloq qilganingizda, muddatlari oxiriga yetganda, yaxshilik bilan o'zaro rozi bo'lishib, erlariga qayta nikohlanishlarini man qilib, qiyinlashtirmang. Ushbu ila sizlardan Allohga va oxirat kuniga iymon keltirganlar va'zlanadi. Shundoq qilishingiz siz uchun tozaroq va pokroqdir. Va Alloh biladi, siz esa bilmaysiz. (Ma'qal ibn Yasar roziyallohu anhu Payg'ambarimiz alayhissalomning davrlarida singlisini musulmonlardan bir kishiga erga beribdi. Eru xotin bir muddat birga yashashibdi. Keyin er xotinini bir taloq qo'yib, qaytmabdi. Iddasi chiqib ketibdi. Keyin ikkovlari ham afsus qilib, er xotinga, xotin erga muhabbat qilibdi. Va boshqa sovchilar qatori sovchi qo'yibdi. Shunda Ma'qal ibn Yasar unga: "Pastkashning o'g'li pastkash! Seni hurmat qilib singlimni bergan edim, sen bo'lsa uni taloq qilding. Allohga qasamki, u senga abadiy qaytmaydi", debdi. So'ngra Alloh taolo erning xotinga, xotinning erga hojatini bilib, "Xotinlarni taloq qilganingizda, muddatlari yetganda..." deb boshlanib, "... siz esa bilmaysiz", deb tugovchi

oyatni nozil qildi. Ma'qal ibn Yasar roziyallohu anhu oyati karimani eshitishlari bilan:
"Parvardigorning so'zini eshitdik va itoat qilamiz, -dedilar-da, kuyovni chaqirib:
"Singlimni senga nikohlab beraman va seni hurmat qilaman", dedilar.)

233. Kim emizishni batamom qilishni iroda qilsa, onalar farzandlarni to'liq ikki yil emizadilar. Ularni yaxshilab yedirib, kiyintirish otaning zimmasidadir. Hyech bir jonga imkondan tashqari taklif bo'lmaydi. Ona ham, ota ham bolasi sababidan zarar tortmasin. Merosxo'rga ham xuddi shundoq. Agar o'zaro rozi bo'lib, sutdan ajratishni iroda qilsalar, ikkovlariga gunoh bo'lmaydi. Agar farzandlaringizga emizuvchi talab qilishni iroda qilsangiz, beradiganingizni yaxshilik bilan avvaldan topshirsangiz, gunoh bo'lmaydi. Va Allohga taqvo qiling hamda, bilingki, albatta, Alloh qilayotganingizni ko'rib turuvchidir.

234. Sizlardan vafot etib juftlarini qoldirganlarning ayollari o'zlaricha to'rt oy-u o'n kun kutadilar. Muddatlari yetganda o'zlari haqida yaxshilik bilan qilgan ishlarida sizga gunoh yo'q. Alloh qilayotgan amalingizdan xabardordir. (Johiliyat ahlining odatiga binoan, eri o'lgan xotinning ustiga erining qarindoshlaridan biri ridosini tashlab qo'ysa, ayol bechora o'z-o'zidan o'sha odamning mulkiga aylanib qolar edi. Xohlasa haligi odam o'zi xotin qilar, xohlasa, boshqa erga berib, mahrini olar yoki umuman sotib yuborar edi. Islom bu zulmni ayolning yelkasidan ko'tarib tashladi. Eri o'lgan ayolning iddasini ma'lum muddatga chegaralab qo'ydi: "to'rt oy-u o'n kun". Buning hikmati ko'p. Avvalo, bu muddat ichida rahmining (bachadonning) homiladan bo'sh yoki bo'sh emasligi bilinadi. Iddalari chiqqanidan keyin, ayollar shariat yo'li bilan o'zlariga sovchi kutsalar, ayb emas.

Demak, eri o'lganidan to'rt oy-u o'n kun bitgach, xotini yasanib, pardozi qilib, erga tegishi uchun sovchi kutsa, o'zining ishi, hech kimga gunoh bo'lmaydi. Uni bu ishdan to'sishga hech kimning haqqi ham yo'q. Shariatning hukmi shu. Hayotda bundan boshqa hollarning uchrab turishi esa, bid'at yoki xurofotdir. Xurofotdan saqlanish lozim. Chunki: "Alloh qilayotgan amalingizdan xabardordir". Iddada o'tirgan ayolga nisbatan shariat ko'rsatmalaridan boshqa yo'l tutmaslik kerak.)

235. U ayollarga ishora ila sovchilik qilishingiz yoki uni o'z ichingizda tutishingizda gunoh yo'q. Alloh siz ularni, albatta, eslashingizni biladi. Lekin ular bilan xufyona va'dalashmang. Magar yaxshi gap gapirsangiz, mayli. Idda o'z muddatiga yetmaguncha, nikoh bog'lashni qasd qilmang. Va bilingki, albatta, Alloh ichingizdagini biladi. Bas, Undan ogoh bo'ling. Va bilingki, albatta, Alloh mag'firatli va halimdir.

236. Agar xotinlarga qo'l tekkizmay turib yoki ularning mahrni aniqlamay turib taloq qilsangiz, sizga gunoh bo'lmaydi. Ularni boy boricha, yo'q holicha yaxshilik ila foyda bilan foydalantring. Bu yaxshilik qiluvchilar burchidir. (Bu oyatda nikohdan keyin mahrni aniqlamagan holatda duxuldan oldin taloq qilganda nima bo'lishi haqida so'z ketmoqda.)

237. Agar ularga qo'l tegizmay taloq qilsangiz va mahrni aniqlab qo'ygan bo'lsangiz, aniqlanganning yarmini berasiz, magar ayol yoki nikoh tuguni qo'lida bo'lgan kishi afv qilsa, bermaysiz. Va afv qilishingiz taqvoga yaqindir. Orangizdagi fazilatni unutmang. Albatta, Alloh qilayotgan amallaringizni ko'rib turuvchi zotdir.

238. Namozlarni va o'rta namozni muhofaza eting. Va Alloh uchun xushu' ila qoim bo'ling. (Namozni muhofaza etish-ularni o'z vaqtida, yaxshilab, kamchiliksiz o'qish ma'nolarini bildiradi. "O'rta namoz" haqida ulamolar turli fikrlarni aytganlar. Lekin dalillarni solishtirib ko'rgan ulamolar "o'rta namoz"dan murod-asr namozi, deganlar. Imom Muslim qilgan rivoyatda Payg'ambarimiz alayhissalom Ahzob urushida: "Bizni o'rta namoz, asr namozidan mashg'ul qildilar. Alloh ularning qalblarini ham, uylarini ham olovga to'ldirsin", deganlar.)

239. Agar xavfda qolsangiz, yurgan va mingan holingizda, xotirjam bo'lganingizda, bilmagan narsangizni qandoq o'rgatgan bo'lsa, Allohni shundoq zikr qiling. (Odamlar ko'p narsalarni bilmaydilar, Alloh o'rgatmasa hech narsani bilmas edilar. Shuningdek, Alloh o'rgatmasa, namoz o'qishni ham bilmasdilar. Xotirjam bo'lganlarida, Alloh qanday o'rgatgan bo'lsa, shundoq qilib namoz o'qisinlar.)

240. Sizlardan vafot etganda juftlarini qoldirayotganlar, xotinlari chiqmasdan bir yilgacha foydalanishini vasiyat qilsinlar. Agar ular chiqsalar, o'z xususlarida yaxshilik bilan qilgan ishlarida sizga gunoh yo'q. Alloh aziz va hakim zotdir.

241. Taloq qilingan ayollarga maqbul tarzda foyda berish taqvodorlar burchidir.

242. Alloh shunday qilib sizlarga O'z oyatlarini bayon etadi. Shoyadki aql ishlatsangiz.

243. Diyorlaridan o'limdan qochib chiqqan minglarcha kishilarning (xabarini) bilmadingmi?! Bas, Alloh ularga, o'ling, dedi. So'ngra ularni tiriltirdi. Albatta, Alloh odamlarga fazl qiluvchidir. Lekin ko'p odamlar shukr qilmaslar. (Demak, bir vaqtlar katta

bir qavm o'limdan qochib, diyorlarini tashlab chiqqan ekanlar. O'limdan qochishlarining sababi turlicha bo'lishi mumkin. Balki vabo tarqalgan bo'lsa, shundan qochishgandir. Yoki dushman bilan jang qilish kerak bo'lsa, urushda o'lib ketmaylik, deb qochishgandir. Maqsadlarining teskarisi bo'ldi. "O'ling" degan bir og'iz so'z bilan o'lib qolishdi. Demak, Allohning qazoi qadaridan qochib bo'lmas ekan. Allohdan o'zga qaytib boradigan joy yo'q ekan. Allohning O'zi xohlagan vaqtida o'ldirar ekan.)

244. Allohning yo'lida jang qiling. Va bilingki, albatta, Alloh eshituvchi va biluvchi zotdir.

245. Allohga yaxshi qarz beradigan kim bor?! Bas, toki U zot unga berganini ko'p marta ko'paytirib bersa. Va holbuki, Alloh (rizqni) tor qilur va keng qilur. Va Ungagina qaytarilursiz.

246. Musodan keyingi Bani Isroildan bo'lgan a'yonlarni bilmadingmi?! Vaqtiki o'z Nabiylariga: "Bizga bir podshoh tayin qilgin, Allohning yo'lida urush qilaylik", dedilar. U: "Agar sizlarga urush farz qilinsa, urushmasalaringiz-chi?!" dedi. Ular: "Bizga nima bo'libdiki, diyorimizdan va farzandlarimizdan judo qilinsak ham, Allohning yo'lida urushmasak", dedilar. Urush farz qilinganda esa, ozginalaridan boshqalari yuz o'girib ketdilar. Va Alloh zulm qiluvchilarni biluvchidir. (Muso alayhissalom vafot etib ketganlaridan keyin Bani Isroilning a'yonlari, kattalari, ishboshilaridan bir guruhi o'z nabiylari oldiga kelib: "Bizga bir podshoh-boshliq tayin qilib ber, uning rahbarligida Allohning yo'lida urushmoqchimiz", deyishdi. Ular "Allohning yo'lida urush" qilmoqchilar. Lekin quruq xavas bilan ish bitmasligini anglab yetmaydilar. Hozir

kenglikda turib, bir-biringizga qiziqib, bizga podshh tayin qilgin, Allohning yo'lida urush qilaylik, demoqdalar. Haqiqatan shu ish yo'lga qo'yilsa, urush farzga aylanadi va unda orqaga qaytishning iloji qolmaydi. Ortga qaytgan gunohkor bo'ladi.)

247. Nabiylari ularga: "Albatta, Alloh Tolutni sizga podshoh qilib tayinladi", dedi. Ular: "U bizga qayoqdan podshoh bo'lsin. Undan ko'ra podshohlikka biz haqliroqmiz. Qolaversa, unga ko'proq mol ham berilmagan" dedilar. U: "Albatta, uni Allohning O'zi sizlarga tanladi va ilmda, jismda kengligini ziyoda qildi. Alloh podshohligini kimga xohlasa, o'shanga beradi. Va Alloh keng qamrovli va biluvchidir", dedi. (Bani Isroilning talabiga binoan, Tolut ularga podshoh etib tayinlanganida, ular uni rizolik ila qabul qilishning o'rniga, Allohning amriga isyon qilishdi. Alloh tayin qilgan Tolutning podshoh bo'lishini inkor etishdi. Uning podshohlikka tayinlanishini xato deb e'lon qilishdi.)

248. Nabiylari ularga: "Albatta, uning podshohligining belgisi, sizlarga Robbingizdan tobut kelmog'idir, unda xotirjamlik va Muso hamda Horun ahlidan qolgan qoldiq bo'lib, farishtalar ko'tarib kelur. Agar mo'min bo'lsalaringiz, albatta bu narsada sizlarga belgi bor", dedi. (Tolutning haqiqatda Alloh tomonidan tayin qilingan podshoh ekanini Bani Isroilga isbot etish uchun ularga qoil qoldiradigan, odatdan tashqari, Allohdan boshqa hech kimning qo'lidan kelmaydigan bir mo'jiza sodir etilyapti. Ma'lumki, Ulamolarimiz ushbu hodisani Payg'ambarlardan qolgan narsalarni tabarruk tutishga dalildir, deganlar. Payg'ambarlari, tobutni farishtalar ko'tarib kelishi Tolutning podshohligiga belgidir, dedi.)

249. Tolut askar bilan chiqqanda: "Albatta, Alloh sizni daryo bilan sinovchidir, kim

undan ichsa, u mendan emas. Va kim uni tanovvul qilmasa, u, albatta, mendandir. Magar birov qo'li bilan bir ho'plam ho'plasa, mayli", dedi. Ozginalaridan boshqalari undan ichdilar. U va u bilan birga iymon keltirganlar daryodan o'tganlarida ular: "Bugun bizda Jolut va uning askari bilan jang qilishga toqat yo'q", dedilar. Allohga ro'baro' bo'lishga ishonganlar: "Qanchadan-qancha oz sonli guruhlar Allohning izni bilan ko'p sonli guruhlarga g'olib kelgan. Alloh sabrlilar bilandir", dedilar. (Asl narsa o'zi oz bo'ladi. Haqiqiy mo'minlar ham oz bo'ladilar. Chunki ular xatarli so'qmoqlardan qiyinchiliklarni yengib o'tib, maqsadga yetadilar, Alloh tanlagan, muqarrab bandalar qatoriga kiradilar. Allohnig O'zidan sabr tilab, qo'rqmay, ko'p sonli va quvvatli dushmanning ko'ziga tik boqib boraveradilar.)

250. Jolut va uning askarlariga ro'baro' kelganlarida: "Robbimiz, bizga sabr to'kkin, bizni sobitqadam qilgin va kofir qavmlarga qarshi nusrat bergin", dedilar.

251. Bas, Allohning izni bilan urushda yengdilar va Dovud Jolutni qatl etdi. So'ngra Alloh unga podshohlik va hikmatni berdi va xohlagan narsasini o'rgatdi. Agar Allohning ba'zi (odam)larni ba'zilariga daf' qilish bo'lmasa edi, yer yuzi buzilardi. Lekin Alloh olamlar ustidan fazl egasidir. (Dovud Tolut askari ichida yosh yigit edi. Jolut esa, katta kuchga ega bo'lgan podshoh, hammaning qalbiga dahshat solib turuvchi askarboshi edi. Alloh taolo ushbu zolim podshoh va askarboshining yoshgina yigitcha qo'lida qatl bo'lishini iroda qildi. Bu bilan odamlarga, Alloh xohlasa, har qanday jabbor bo'lsa ham, bir yosh yigit uning o'limiga sabab bo'lishi mumkinligini ko'rsatdi. "So'ngra Alloh unga podshohlik va

hikmatni berdi va xohlagan narsasini o'rgatdi". Dovud Allohning inoyati bilan Tolutdan keyin Bani Isroilga podshoh bo'ldi. Uning podshohlik davri oltin davr bo'ldi. Alloh taolo unga podshohlikka qo'shib hikmatni, ya'ni, Payg'ambarlikni ham berdi. Shu bilan birga, unga urush asboblari yasashni ham o'rgatdi.)

252. Bular Allohning oyatlaridir. Ularni senga haq ila tilovat qilurmiz. Va, albatta, sen Payg'ambarlardandirsan. ("Bular"-minglarcha odamlarni o'ldirish va tiriltirish, tobutni farishtalar ko'tarib kelishi, oz sonli mo'minlarning ko'p sonli kofirlarning ustidan g'olib kelishi haqidagi xabarlarni o'z ichiga olgan oyatlardir. Ularni Alloh taolo O'z Payg'ambariga haq ila hikoya qilib bermoqda. "Haq bilan" degani-qanday bo'lgan bo'lsa, shunday, voqe'likdagi hodisaning o'zini aytib bermoqda, deganidir.)

253. O'shalar Payg'ambarlar. Ularning ba'zilarini ba'zilaridan fazllik qildik. Ulardan Alloh gaplashgani bor va ba'zilarining darajasini ko'targan. Va Iyso ibn Maryamga oydin (mo'jiza)larni berdik va uni muqaddas ruh bilan qo'lladik. Agar Alloh xohlaganida, ulardan keyin qolganlar o'zlariga ochiq-oydin bayonotlar kelganidan so'ng urushmas edilar. Lekin ixtilof qildilar. Ulardan kimdir iymon keltirdi, kimdir kufr keltirdi. Agar Alloh xohlaganida, urushmas edilar. Lekin Alloh nimani iroda qilsa, shuni qiladi. ("Muqaddas ruh" deb tarjima qilingan "Ruhul qudus"dan murod Jibroil farishta alayhissalomdir.)

254. Ey iymon keltirganlar! Sizga rizq qilib bergan narsalarimizdan, na oldi-sotdi, na oshna-og'aynichilik va na shafatchilik yo'q kun kelmasdan oldin nafaqa qiling. Va

kofirlar-o'shalar, zolimlardir.

255. Alloh Undan o'zga iloh yo'q zotdir. U tirik va qayyumdir. Uni mudroq ham, uyqu ham olmas. Osmonlaru yerdagi narsalar Unikidir. Uning huzurida O'zining iznisiz hech kim shafolat qila olmas. U ularning oldilaridagi narsani ham, ortlaridagi narsani ham bilur. Uning ilmidan hech narsani ihota qila olmaslar, magar O'zi xohlaganini, xalos. Uning kursisi osmonlaru yerni qamragan. Ularni muhofaza qilish Uni charchatmas. Va U Oliy va Azim zotdir. (Imom Muslim va Imom Ahmad Ubay ibn Ka'b roziyallohu anhudan rivoyat qilgan hadisda, Allohdagi kitobidagi eng ulug' oyat Kursi oyati ekanligi ta'kidlangan. Imom Nasaiy Abu Umomadan rivoyat qilgan hadisda Payg'ambarimiz alayhissalom: "Kim har farz namozdan keyin "Oyatul Kursiy"ni o'qisa, uning jannatga kirishini faqat o'lim to'sib turadi, xolos", deganlar. Ya'ni, o'lmagani uchun jannatga kirmaydi, agar vafot etsa, uni jannatdan to'sadigan hech narsa qolmaydi, degani.)

256. Dinga majbur qilish yo'q. Batahqiq, haq botildan ajradi. Kim tog'utga kufr keltirib, Allohga iymon keltirsa, batahqiq, uzilmaydigan mustahkam tutqichni ushlagan bo'lur. Va Alloh eshituvchi, biluvchi zotdir. (Aqida, iymon masalasi inson qalbiga bog'liq juda ham nozik bir masaladir. Bu narsani majbur etib, kuch bilan singdirib bo'lmaydi. Balki har bir inson bayon qilingan narsalarga tushunib iymon keltirgandagina maqsad hosil bo'ladi. Islomda ushbu qoidaga qattiq rioya qilinadi. Alloh taolo O'zi "Dinga majbur qilish yo'q. Batahqiq, haq botildan ajradi", deb qo'ygan. Ya'ni, Alloh taolo O'z Payg'ambari Muhammad alayhissalomga Qur'oni Karimni tushirib, Islomni joriy qilgandan so'ng

to'g'ri yo'l noto'g'risidan, haq botildan ajradi. Hamma narsa o'z o'rnini topdi. Shunday bo'lgandan keyin "Dinga majbur qilish yo'q". Har kimga Alloh aql bergan, o'ziga kerak yo'lni tanlab olsin.)

257. Alloh iymon keltirganlarning do'stidir. Ularni zulmatlardan nurga chiqarur. Kufr keltirganlarning do'stlari tog'utdir. Ularni nurdan zulmatlarga chiqarurlar. Ana o'shalar do'zax egalaridir. Ular unda abadiydirlar. (Biz oyatda "do'st" deb tarjima qilgan ibora arabchada "valiy" deb kelgan bo'lib, bu siz bilan bizning tushunchamizdagi "do'st" dan ko'ra kengroq tushunchani ifoda qiladi. Bu do'st ishboshi, hamma kerakli narsalarni tayyorlab, ishlarni to'g'ri izga solib turuvchi g'amxo'rdir.) "Tog'ut"-Allohdan boshqa ibodat qilinadigan narsalar.

258. Alloh podshohlik berib qo'ygani sababidan Ibrohim bilan Robbisi haqida hujjat talashganni bilmadingmi? Ibrohim: "Mening Robbiim tiriltiradi va o'ldiradi", deganda, u: "Men tiriltiraman va o'ldiraman", dedi. Ibrohim: "Albatta, Alloh quyoshni Mashriqdan chiqaradi, bas, sen uni Mag'ribdan chiqargin-chi", dedi. Bas, kufr keltirgan lol qoldi. Va Alloh zolim qavmlarni hidoyatga solmas. (Ushbu oyati karima Ibrohim alayhissalom bilan u kishining davrlarida o'tgan bir hukmdor podshohning tortishuvini hikoya qiladi.)

259. Yoki shiftlari ustiga qulagan qishloqdan o'tgan kishiga o'xshashni ko'rmadingmi? U: "Alloh buni o'limidan keyin qanday tiriltiradi?" dedi. Bas, Alloh uni yuz yil o'ldirdi, so'ngra qayta tiriltirdi. U zot: "Qancha yotding?", dedi. U: "Bir kun yoki bir kunning ba'zisicha yotdim", dedi. U zot: "Balki yuz yil yotding, taomingga va sharobingga nazar

sol, o'zgargani yo'q va eshagingga ham qara. Seni odamlarga ibrat qilish uchun shunday qildik. Va suyaklarga nazar sol, ularni qandoq harakatga solamiz va ularga qandoq go'sht kiygizamiz", dedi. Unga ravshan bo'lganda: "Albatta, Alloh har bir narsaga qodirligini bildim", dedi. (Demak, o'sha kishi Alloh taoloning har bir narsaga qodir ekaniga shubha bilan qarardi. Shunda Alloh taolo unga, o'lgan narsalarni qanday qilib tiriltirishini tushuntirib o'tirmadi-da, u bandaning o'zini tajriba qilib qo'ya qoldi: "Bas, Alloh uni yuz yil o'ldirdi, so'ngra qayta tiriltirdi". Bo'lib o'tgan voqeani tushunib yetish uchun Alloh unga: "Qancha yotding?" dedi". U odam o'zining qancha yotganini qaerdan bilsin. Vaqtni sezish tirik, hayot nashidasini surib turgan kishilarga xos xususiyat. U bo'lsa, yuz yil o'lib yotdi. Buning ustiga, his-tuyg'u odamni aldaydi ham. Shuning uchun: "U: "Bir kun yoki bir kunining ba'zisicha yotdim", dedi". O'zining bilganicha javob berdi. O'zining yuz yil o'lib yotib, yana qayta tirilgani unga bir kun yoki bir kundan ham ozroq yotganday bo'lib ko'rindi. Bu holati o'ziga tasdiqlatib olingandan so'ng, bo'lgan ishning haqiqati unga aytili: "Balki yuz yil yotding", deyildi.)

260. Esla, Ibrohim: "Ey Robbim, menga o'liklarni qanday tiriltirishingni ko'rsat", deganda, U zot: "Ishonmadingmi?" dedi. U: Ore, lekin qalbim xotirjam bo'lishi uchun", dedi. U zot: "Qushdan to'rtta olgin-da, o'zingga tortib, kesib maydala, so'ngra ulardan har bir toqqa bo'laklarini qo'ygin, keyin ularni o'zingga chaqir, huzuringga tezlab kelurlar va bilginki, albatta, Alloh aziz va hakim zotdir", dedi. (Ibrohim alayhissalom Alloh taolo o'liklarni tiriltira olishiga hech qanday shubha qilmas edilar. U zotning bunga ishonchlari

komil edi. Shuning uchun ham Alloh taolo "Ishonmadingmi?" deb so'raganida: "Ore (ishondim), lekin qalbim xotirjam bo'lishi uchun", dedilar. Dilda ishongan narsani, ko'z bilan ko'rib, Alloh taoloning qudratiga qoil qolib, mo'min banda o'z Robbining mo''jizalarini ko'rib maza qilgandek maza qilib, ko'ngli xotirjam bo'lishi uchun so'raganlar.)

261. Mollarini Allohning yo'lida sarflaydiganlarning misoli, xuddi bir dona donga o'xshaydi. Undan yetti boshq o'sib chiqadi, har boshqda yuztadan don bor. Va Alloh kimga xohlasa, yana ko'paytirib beradir. Va Alloh qamrab oluvchi va biluvchi zotdir.

262. Allohning yo'lida mollarini sarflab, so'ngra sarflari ketidan minnat qilmay va ozor bermaydiganlarning ajrlari Robbilar huzuridadir. Ularga xavf yo'q va ular xafa ham bo'lmaslar. (Allohning yo'lida sarflangan molning savobini to'liq olishning sharti ham bor, u ham bo'lsa, mol sarflovchi minnat qilmasligi va molni olganlarga ozor bermasligi kerak. Minnat qilishlik yomon odat bo'lib, inson qalbida og'ir yara qoldiradi.)

263. Yaxshi so'z va kechirish, ortidan ozor keladigan sadaqadan ko'ra yaxshiroqdir. Va Alloh g'aniy va halim zotdir. ("Ortidan ozor keladigan sadaqa"ning keragi yo'q. Undan ko'ra bir og'iz shirin so'z va kechirimli bo'lish yaxshiroqdir. Bir og'iz bo'lsa ham, shirin so'z qalbning jarohatiga malham bo'ladi, kishining ko'nglini ko'taradi. Kechirish esa, hasad va yomonlikni yuvib tashlab, o'rniga muhabbat va do'stlikni soladi.)

264. Ey iymon keltirganlar! Sadaqalaringizni minnat va ozor berish bilan, molini Allohga va oxirat kuniga iymon keltirmasa ham kishilarga riyo uchun nafaqa qilganga o'xshab

bekorga ketgazmang. U misoli bir ustini tuproq bosgan silliq toshga o'xshaydi. Bas, kuchli yomg'ir yog'sa, silliq bo'lib qoladir. Kasb qilganlaridan hech narsaga qodir bo'lmaslar. Va Alloh kofir qavmlarni hidoyatga boshlamas. (Ushbu oyati karimada sadaqadan keyin minnat qilib, ozor berib, qilgan yaxshiligining savobidan bebahra qolishlik ajoyib badiiy vasf bilan tasvirlanyapti. Bu bilan musulmonlar hissida bu ishning naqadar yomon ish ekanligini jonli tasvir qilinmoqda.)

265. Mollarini Allohning roziligini istab, o'zlaridagi ishonch bilan sarflaydiganlar xuddi tepalikdagi boqqa o'xsharlar. Unga qattiq yomg'ir yog'sa, mevasini ikki barobar beradi. Agar qattiq yomg'ir yog'masa, maydalab yoqqani ham bo'laveradi. Va Alloh qilayotganlaringizni ko'rib turuvchi zotdir.

266. Sizlardan birortangiz ostidan anhorlar oqib turgan xurmozor va uzumzor, turli mevali bog'i bo'laturib, yoshi bir joyga yetganda, zaifhol zurriyoti bor paytda unga o'tli bo'ron kelib yonib bitishini xohlaydimi?! Alloh sizlarga shu tariqa O'z oyatlarini bayon qiladir, shoyadki fikr yuritsangiz. (Allohning yo'lda qilingan sadaqa xuddi daraxtlari ostidan sharqirab suvlar oqib turgan xurmozor va uzumzor, turli mevali boqqa o'xshaydi. Bog'dan hammaga foyda-ko'rgan ham, kirgan ham, yegan ham hursand. Xuddi shuningdek, Alloh yo'lida qilingan sadaqa berganni ham, olganni ham, bilganni ham xursand qiladi. Hammaga o'z darajasida foyda yetkazadi. Ana shunday oliymaqom bog'u bo'stoni bor odam shu bog'ning o'tli bo'ronda kuyib tugashini, xususan, yoshi bir joyga yetib, qo'lidan bir ish kelmay qolgan chog'ida, uning qo'lga qarab turgan zaifhol

zurriyotlari bor chog'ida shunday bo'lishini xohlaydimi? Albatta, yo'q. Alloh yo'lida sadaqa qilgan odam ham go'yo o'shanday bog'u bo'stonga erishgan bo'ladi. Sadaqasi ketidan minnat etsa va ozor yetkazsa, xuddi o'tli bo'ron bilan bog'ini kuydirgandek bo'ladi. Sadaqasining savobi qolmaydi.)

267. Ey iymon keltirganlar! Kasb qilgan pok narsalaringizdan va Biz sizlarga yerdan chiqarib bergan narsalarimizdan sadaqa qilinglar. Nopokni qasd etib sadaqa qilmang. Holbuki, uni o'zingiz ham oluvchimassiz, magar ko'z yumsangizgina olasiz. Va bilingki, albatta, Alloh boy va maqtalغان zotdir.

268. Shayton sizga faqirlikni va'da qiladi va fahsh ishlarga buyuradi. Alloh sizga o'zidan mag'firat va fazlni va'da qiladi. Va Alloh keng qamrovli, biluvchi zotdir. (Shayton bandalarni molingdan sadaqa qilsang, faqir-kambag'al bo'lib qolasan, deb qo'rqitadi. Ham kishilarni fahshga-yomon gunoh ishlarga, qizg'anchiqlikka, baxillik va molu dunyoga o'ch bo'lishga buyuradi. Shaytonning gapiga kirganlar faqirlikdan qo'rqib, baxil bo'lib, Allohning yo'lida sadaqa qilmay yuraveradilar.)

269. U zot kimni xohlasa, o'shanga hikmatni beradi. Kimga hikmat berilsa, unga ko'p yaxshilik berilgan bo'ladi. Faqat aql egalarigina eslarlar. (Hikmat bilan tasarruf qilgan inson har bir narsani o'z o'rniga qo'yib, qoillatib qiladi. Sadaqada ham haddidan oshmay, adolat bilan ish yuritadi. Umuman, hikmatli bo'lishlik unga juda ko'p yaxshilik keltiradi. Bu haqiqatni aql egalarigina eslaydilar, tushunib yetadilar.)

270. Qilgan nafaqangizni yoki nazringizni Alloh, albatta, biladi. Zolimlarga yordamchilar

yo'qdir.

271. Sadaqani oshkora qilsangiz qandoq ham yaxshi. Agar maxfiy qilsangiz va faqirlarga bersangiz, bu siz uchun yaxshidir. Sizdan gunohlaringizni yuvadi. Va Alloh qilayotgan amallaringizdan xabardordir. (Ushbu oyati karimada sadaqani oshkora qilish ham, maxfiy qilish ham maqtalmoqda. Bu haqdagi boshqa oyat va shar'iy dalillarni jamlab o'rganib chiqqan ulamolarimiz xulosa qilib aytadilarki, sadaqa farz bo'lsa, uni oshkora qilish yaxshi, chunki bu holda Allohning amriga toat oshkora ko'rinadi va haqdor bo'lmagan kishilarga ham tushib qolishi mumkinligi oldi olinadi. Agar sadaqa ixtiyoriy bo'lsa, uni maxfiy qilingani yaxshi. Riyodan va manmanlikdan uzoqda bo'linadi. Sadaqaning eng haqdori kambag'al-faqir kishilardir. Islomda sadaqaning joriy qilinishi ham o'sha toifaning himoyasi va yordami uchun bo'lgan.)

272. Ularni hidoyatga solish sening zimmangda emas. Lekin Alloh kimni xohlasa, hidoyatga boshlar. Nafaqa qilgan yaxshiliklaringiz o'z foydangizga. Qilgan nafaqangiz, faqat Allohning yuzini istash uchundir. Nafaqa qilgan yaxshiliklaringiz o'zingizga to'laligicha qaytarilur. Sizlarga zulm qilinmas.

273. (Sadaqa va xayru-ehsonlar) Allohning yo'lida tutilgan, yer yuzida kasb qilishga qodir bo'lmagan, iffatlari tufayli bilmagan kishi ularni boy deb o'ylaydigan faqirlargadir. Ularni siymolaridan taniysan, odamlardan xiralik qilib so'ramaslar. Nafaqa qilgan yaxshiliklaringizni, albatta, Alloh bilguvchidir. (Bu toifadagi odamlar o'zlarini Alloh yo'lida jihod qilishga bag'ishlagan kishilardir, ular nafslarini jihod uchun tutganlar, shu

sababdan kasb qilishga ham imkonlari yo'q. Ayni choqda, iffatlari, uyatlari kuchli bo'lganidan o'zlarining hojatmand ekanliklarini yashirib yuradilar. Asl holni bilmagan odam ularni sirtlaridan ko'rib boy deb o'ylaydi. Nafaqani xuddi ana o'shalarga qilish kerak. Ular o'zlari asl hollarini berkitsalar, odamlardan xiralik bilan tilanmasalar, qanday qilib topamiz ularni? "Ularni siymolaridan taniysan".)

274. Kechasiyu kunduzi mollarini nafaqa qiladiganlarning ajrlari Robbilar huzuridadir. Ularga xavf yo'q va ular xafa ham bo'lmaslar. ("Kechasiyu kunduzi" deyishdan murod hamma vaqt nazarda tutilmoqda; "mollarini" degan so'z zamirida esa, hamma tur mollar va hamma tur ehson qiluvchilarga ishora bor. Ularning ajrlari eng oliymaqom joyda-Robbilar huzurida ekanligi ta'kidlanmoqda.)

275. Riboni yeydiganlar (qabrlaridan) faqat shayton urib jinni bo'lgan kishidek dovdirab turarlar. Bunday bo'lishi ularning, tijorat ham riboga o'xshash-da, deganlari uchundir. Va holbuki, Alloh tijoratni halol, riboni harom qilgan. Kimki Robbidan mav'iza kelganda to'xtasa, avval o'tgani o'ziga va uning ishi Allohning O'ziga havola. Kimki yana (riboga) qaytsa, ana o'shalar do'zax egalaridir. Ular unda abadiy qolurlar.

276. Alloh riboni doimo nuqsonga uchratadi va sadaqalarni ziyoda qiladi. Va Alloh har bir kofir, gunohkorni xush ko'rmas. (Sudxo'rning puli hisob jihatidan ko'p bo'lsa ham Alloh uning barakasini ko'tarib, yegani o'ziga yuqmaydigan qilib qo'yadi. Sudxo'rni turli kasalliklarga duchor qiladi, tinchligini, xotirjamligini oladi. Yana biz bilmaydigan ko'p balo-ofatlarga duchor qiladi. Shuningdek, sirtdan qaraganda, sadaqa qilgan kishilarning

moli kamayganga o'xshaydi. Aslida esa, ish buning teskarisi bo'ladi: Alloh "sadaqalarni ziyoda qiladi". Agar hisobda sadaqa qiluvchining moli hajmi oz bo'lsa ham, Alloh unga baraka ato qiladi, balo-ofatlardan saqlaydi, o'zini tinch, xotirini jam qiladi.)

277. Albatta, iymon keltirgan, yaxshi amallarni qilgan, namozni qoim qilib, zakot berganlarning ajrlari Robbilar huzuridadir. Ularga xavf yo'q va ular xafa ham bo'lmaslar. (Haqiqiy iymon egasi bo'lgan kishilar doimo yaxshi amallarni qiladilar, xususan, namozni vaqtida yaxshilab ado etadilar. Iqtisodiy sohada esa, zakot beradilar. Riboxo'rlar odamlarning peshona teri bilan topgan daromadlarini harom yo'l bilan o'zlashtirib olayotgan bo'lsalar, mo'minlar o'zlari peshona teri bilan topgan halol mollaridan zakot chiqarib odamlarga, shunday yeb ketarga beradilar. Qaytarib olish yoki o'rniga boshqa narsa olish umidlari ham yo'q. Ularning birdan-bir umidlari "zakot berganlarning ajrlari Robbilar huzuridadir", degan va'dadadir. Ular ikki dunyoda eminlik va baxt-saodatda bo'lurlar.)

278. Ey iymon keltirganlar! Agar mo'min bo'lsangiz, Allohga taqvo qiling va riboning sarqitini ham tark qiling.

279. Agar undoq qilmasangiz, Alloh va Uning Rasuli tomonidan bo'ladigan urushga ishonavering. Agar tavba qilsangiz, sarmoyangiz o'zingizga, zulm qilmassiz va sizga ham zulm qilinmas.

280. Agar nochor bo'lsa, boyiguncha intizor bo'ling. Sadaqa qilmog'ingiz, gar bilsangiz, o'zingiz uchun yaxshidir.

281. Allohga qaytariladigan kuningizdan qo'rqing. So'ngra har bir jon qilganiga yarasha to'liq oladir. Ularga zulm qilinmas.

282. Ey iymon keltirganlar! Ma'lum muddatga qarz oldi-berdi qilgan vaqtingizda, uni yozib qo'ying. Orangizda bir yozuvchi adolat bilan yozsin. Hyech bir yozuvchi Alloh bildirganidek qilib yozishdan bosh tortmasin. Bas, yozsin va haq zimmasiga tushgan kishi aytib tursin, Robbiga taqvo qilsin va undan hech narsani kamaytirmasin. Agar haq zimmasiga tushgan kishi esi past, zaif yoki aytib tura olmaydigan bo'lsa, uning valiysi adolat bilan aytib tursin. Erkaklaringizdan ikki kishini guvoh qiling. Agar ikki er kishi bo'lmasa, o'zingiz rozi bo'ladigan guvohlardan bir er kishi va ikki ayol kishi bo'lsin. Ikkovi(ayol)dan birortalari adashsa, birlari boshqasining esiga soladi. Va chaqirilgan vaqtda guvohlar bosh tortmasinlar. Kichik bo'lsa ham, katta bo'lsa ham, muddatigacha yozishingizni malol olmang. Shundoq qilmog'ingiz Allohning huzurida adolatliroq, guvohlikka kuchliroq va shubhalanmasligingiz uchun yaqinroqdir. Magar oralaringizda yurib turgan naqd savdo bo'lsa, yozmasangiz ham, sizga gunoh bo'lmas. Oldi-sotdi qilganingizda, guvoh keltiring va yozuvchi ham, guvoh ham zarar tortmasin. Agar (aksini) qilsangiz, albatta, bu fosiqligingizdir. Allohga taqvo qiling. Va Alloh sizga ilm beradi. Alloh har bir narsani biluvchi zotdir. (Oyati karima "haq zimmasiga tushgan kishi" deganda qarz oluvchini nazarda tutgan. Demak, o'rtadagi kishi kelib qarz oldi-berdini yozayotgan vaqtda matnni qarz oluvchi aytib turadi. Avvalo, qarz olayotganini e'tirof qiladi. Qarzning miqdorini, shartini va muddatini aytadi. Bu narsalarni qarz beruvchi aytib

tursa, o'z foydasiga burib yubormasin, degan ehtiyot chorasi tufayli shunday qilinadi. Qarz oluvchi muhtoj bo'lib turgani uchun bunday qilmasligi aniqroq. Chunki u muomalaning tezroq amalga oshishiga muhtoj. Shunday bo'lsa ham, oyati karima yana bir bor, uni Robbiga taqvo qilishga va hech narsani kamaytirmaslikka da'vat qilmoqda. Agar qarz olayotgan odam esi past, moliyaviy ishlar tadbirini bilmaydigan bo'lsa, zaifligi (yoshi kichikdir yoki o'ta keksadir, kasaldir) tufayli yoki tilidagi aybi, bilmasligi va boshqa mavjud ayblar tufayli aytib tura olmasa, uning valiysi adolat bilan aytib tursin. Chunki valiyalar boshqa ishlarda ham o'z qaramog'idagilarning mas'uliyatini oladilar. Moliyaviy oldi-berdi katta ahamiyatga egadir, chunki bunda oraga molu pul aralashadi. Bunday holda birov boshqasining haqini yeb ketishining yo'lini har jihatdan to'sish lozim. Bunda adolatli kotib yozdirib qo'yish bilan kifoyalanmay, yana musulmonlardan ikki erkak kishini guvoh qilishga ham amr bo'lmoqda. Islomda guvohlikka doimo adolatli kishilar o'tishi zarur, bu narsa boshqa joylarda ko'p ta'kidlangani uchun bu yerda qayta aytilmadi. Ammo baribir bu shart bekor bo'lmaydi. Chunki shariat o'lchovida adolatsiz bo'lgan kishining guvohligi qabul qilinmaydi.)

283. Agar safarda bo'lsangiz va yozuvchi topa olmasangiz, bas, qo'lga olinadigan garov bo'lsin. Agar ba'zingiz ba'zingizga ishonsangiz, bas, ishonilgan omonatni ado qilsin, Allohga, Robbisiga taqvo qilsin. Guvohlikni berkitmang! Kim uni berkitsa, uning qalbi gunohkordir. Va Alloh qilayotgan amallaringizni biluvchi zotdir.

284. Osmonlaru yerdagi narsalar Allohniki. Agar ichingizdagi narsalarni oshkor

qilsangiz ham, maxfiy qilsangiz ham, sizlarni Alloh hisob-kitob qiladi. Va kimni xohlasa, mag'firat qilar, kimni xohlasa, azoblar. Va U har bir narsaga qodirdir. (Borliq Allohning mulkidir. Mulkida jarayon etayotgan har bir ishdan U ogohdir. Jumladan, bandalarning yashirin niyatlarini ham, oshkora ishlarini ham yaxshi biladi. Va hammasini hisob-kitob qilib, xohlaganini kechib yuboradi, xohlaganini azoblaydi.)

285. Payg'ambar unga o'z Robbidan tushirilgan narsaga iymon keltirdi va mo'minlar ham. Barcha Allohga, Uning farishtalariga, kitoblariga, Payg'ambarlariga iymon keltirdi. Uning Payg'ambarlarining birortalarini ajratmaymiz. Va eshitdik va itoat qildik, ey Robbimiz mag'faratingni so'raymiz va qaytib borish Sengadir, dedilar. (Ushbu oyati karima va keyingi oyat ikkalovi suraning xulosasini mujassam qilgandir. Bu ikki oyatning har bir so'zi ulkan ma'no anglatadi. Ularda aqida, iymon xususiyatlari, bandaning o'z Robbi bilan bo'ladigan holi, farz qilingan amallarga munosabat va boshqalar kelgan.)

286. Alloh hech bir jonni toqatidan tashqari narsaga taklif qilmas. Foydasi ham kasbidan, zarari ham kasbidan. Ey Robbimiz, agar unutsak yoki xato qilsak, (iqobga) tutmagin. Ey Robbimiz, bizdan oldingilarga yuklaganga o'xshash og'irlikni bizga yuklamagin. Ey Robbimiz, bizga toqatimiz yetmaydigan narsani yuklamagin. Bizni afv et, mag'firat qil va rahm et. Sen hojamizsan. Bas, kofir qavmlarga bizni g'olib qil. (Hamma narsani daqiq-daqiqalarigacha biluvchi Alloh har bir jonni ham nimaga yaraydiyu nimaga yaramaydi-yaxshi biladi. Bandalariga mehribonligidan imkoni va haqqi bo'lsa ham, hech bir jonni toqatidan tashqari narsaga taklif qilmaydi. Allohning buyruqlari va qaytariqlari

bandaning imkoni darajasi doirasida bo'ladi. Ana o'sha taklifga amal qilishiga qarab, boshqa hech bir narsaga qaramasdan, bandaning jazosi yoki mukofoti belgilanadi. Imom Ahmad rivoyat qilgan hadisda Payg'ambar alayhissalom: "Surai Baqaraning ikki oyatini o'qi, ular menga arshning ostidagi xazinadan berilgan", deganlar. Boshqa bir hadisda: "Kim Baqara surasi oxiridagi ikki oyatni bir kechada o'qisa, kifoya qiladi", deganlar...)

[@namazuzbot](#) boti orqali tayyorlandi